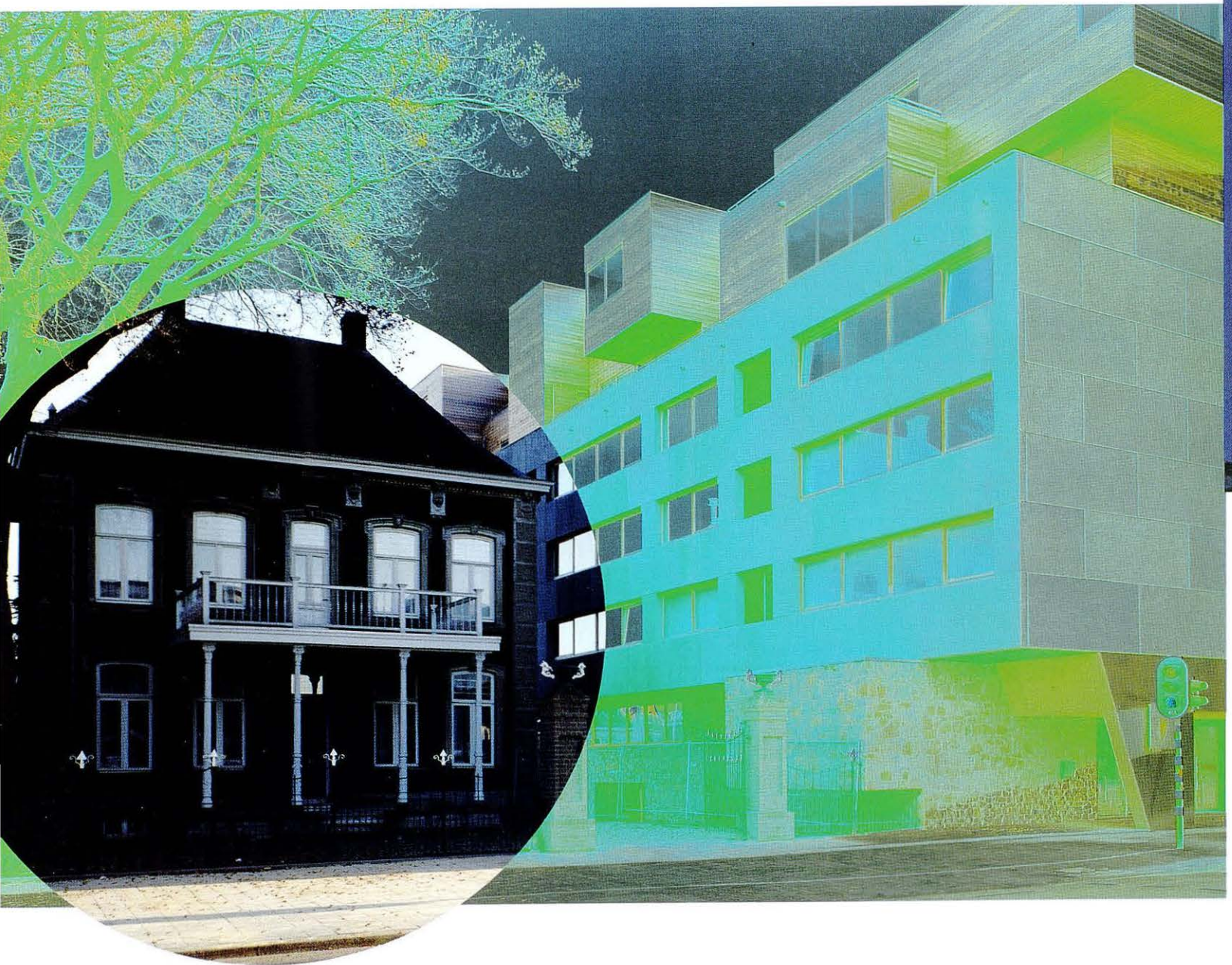

HABITATGE
NOVES
IDEES URBANES
HOUSING
NEW URBAN
IDEAS

Habitatge

Housing

Nous sistemes urbans

I. COMMERCIAL, UNIVERSAL, TRIVIAL...¹

The "International Property" exhibition and the corresponding catalogue published by *Quaderns*² recently proposed reflections on the real-estate phenomenon and its influence on the development of the contemporary territory.

The subject of housing appeared as the "product" by antonomasia. A market asset fully immersed in mechanisms of consumption and, consequently, subject to forceful commercial strategies with a tendency towards the generalisation and trivialisation of messages: common patterns of universal vocation (nostalgia for the rural, the caricature of comfort, the evocation of the timeless...) directed towards the most deeply rooted, stable and permanent aspects of the collective imagination; codes shared, surprisingly enough, on a worldwide scale by a predominant middle class which would have converted its enthusiasms into an "elementary, abstract system of ideologies".³

Housing in this sense continues to be a field particularly prone to conventions, to the repetition of archetypes safely cushioned by an ambiguous, eclectic, conservative "neolanguage" (even in times like the present when, after a long period of sclerosis, there seems to be emerging in the discipline a clear trend towards the reposition of theory).⁴

A sclerosis which alludes not only to merely speculative operations but also frequently to those which, to use a generally accepted expression, might be described as "highbrow".

THE SUBJECT, INDEED, CONTINUES TO BE CONSIDERABLY BURDENED BY THE WEIGHT OF OUR RECENT PAST.

The favourite refuge for those revisionist dogmas, so much in vogue some years ago, built around a consecrated "architecture of the city" and centred on the "recovery of memory" as a reaction to the cursed rupture —both semantic and spatial— which modernity represented.

This is a line approved by a certain disciplinary culture —still actively belligerent— which would seek its main source of inspiration in urban models founded on the past. Models built mainly around the basic idea of continuity (typological, constructional, grammatical, of layout, of image, of use...), inherited from a time characterised by slowness and gradualness in movements and supported mainly by three old myths:

1. Confidence in a traditional city model in which housing appears as the main generator —and figurative prop— of the urban tissue (the street as central event).
2. Confidence in the persistence of an eternal coherence between type and construction (technics as the procedural tradition).
3. The taste for "typological" reference as the translation of a certain "social habit" (housing as "standard").

Throughout most of the eighties, this was the main objective of official urbanism: the "recreation" of traditional urban space whose "recomposition" would be entrusted principally to a guardian urbanism based on the value of the layout, on strict control of urban

MANUEL GAUSA

I. COMERCIAL, UNIVERSAL, TRIVIAL...¹

L'exposició *Propietat internacional* i el catàleg editat per *Quaderns*² proposaven no fa gaire una reflexió sobre el fenomen immobiliari i la seva influència en la construcció del territori contemporani.

El tema de l'habitatge apareixia com el *producte* per antonomàsia. Un bé de mercat completament immersit en els mecanismes de consum i, per tant, subjecte a fortes pautes comercials proclius a la generalització i a la trivialització dels missatges. Patrons comuns de vocació universal (la nostàlgia del rural, la caricatura del confort, l'evocació de l'atemporal...) adreçats al més arrelat, estable i permanent de l'imaginari col·lectiu: codis compartits, sorprenentment, a escala planetària per una classe mitjana predominant que hauria convertit els seus afanys en un "sistema d'ideologies elemental i abstracte".³ L'habitatge continuaria constituint, en aquest sentit, un camp particularment procliu al convencionalisme projectual, a la repetició d'arquetips acomodats en la segura satisfacció d'un ambigu *neollenguatge* eclèctic i tossudament conservador (fins i tot en moments com l'actual, en què, després d'una llarga esclerosi, sembla que reneix en la disciplina una clara voluntat de reproposició teòrica).⁴ Aquesta esclerosi no solament al·ludeix a aquelles operacions merament especulatives sinó també, molt sovint, a aquelles altres que tendrien a ser qualificades de *cultes*, per emprar una expressió comunament acceptada.

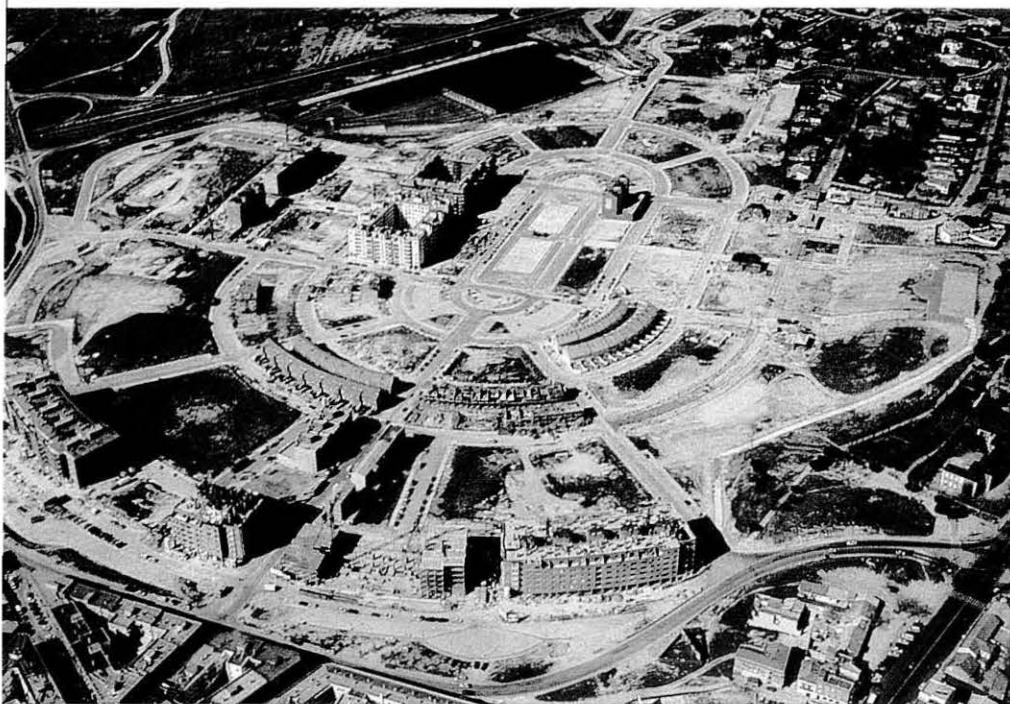
PERQUÈ AQUEST CONTINUA ESSENT, EN EFECTE, UN TEMA PARTICULARMENT LLASTAT PEL NOSTRE PASSAT RECENT.

El refugi preferit d'aquells dogmes revisionistes, tan en voga fa uns anys, construïts entorn d'una sacralitzada "arquitectura de la ciutat" i centrats en la "recuperació de la memòria" com una resposta a l'anatematitzada ruptura —semàntica i també espacial— que va representar la modernitat.

Una línia beneïda per una certa cultura disciplinària —encara activament bel·ligerant— que veuria en els models urbans fundats en el passat la font principal d'inspiració. Models construïts prioritàriament entorn de la idea bàsica de continuïtat (tipològica, constructiva, gramatical, de traçat, d'imatge, d'ús...), heretats d'un temps caracteritzat per la lentitud i la gradualitat dels moviments, i recolzats principalment en tres vells mites:

1. La confiança en un model tradicional de ciutat en el qual l'habitatge apareix com el generador principal —i el suport figuratiu— de teixit (el carrer com a esdeveniment central).
2. La confiança en la persistència d'una coherència eterna entre tipus i construcció (la tècnica com a tradició processal).
3. El gust per la referència *tipològica* com a translació d'un cert *hàbit social* (l'habitatge com a estàndard).

Durant una bona part dels anys vuitanta, aquest ha estat l'objectiu principal de l'urbanisme oficial: la *recreació* de l'espai urbà tradicional, la *recomposició* del qual es confiaria principalment a un urbanisme zelador basat en el valor del

Àrea de creixement Development area "Los tres olivos", Fuencarral, 1994.
Los nuevos ensanches de Madrid, Gerencia Municipal de Urbanismo, Ayuntamiento de Madrid, 1995.

processes from the supposed certainty of the "ordering" drawing. Planning as a compositional will, as a fundamentally figurative action deriving from a certain archaic conception of the urban which refers to a kind of elementary model in which a picturesque, commemorative, historic centre would coexist with a surrounding crown of small arcades, garden-city caricatures or neo-extensions full of local colour, directly indebted to a certain atavistic, pseudo-vernacular imagery which still believes in the efficacy of apparently essential parameters of the architectural discourse (axial arrangements, symmetrical compositions, geometrical layouts, massive constructions), supported by the recreation of old patterns of urbanism (the closed block, the picturesque redent, the classical crescent...). A deliberate search for discretion and control of form based fundamentally on prudence and what has already been tried out.

ROUTINE AND A MISUNDERSTOOD PRAGMATISM TEND TO ENCOURAGE THIS KIND OF APPROACH BASED ON THE USE OF PREVIOUSLY ACCEPTED CONVENTIONS

which, nonetheless, must today suddenly be measured against a complex, crossbred, incoherent reality made of shakes and changes, which contradicts time and time again all specific dreams of harmony:

- Changes in the very notion of "time": time which is no longer that of the sequential, repetitive duration, of the "myth and narrative"⁵ of the classical city, but rather a time of uprooting and intertwining, of disconcerting fleeting, durations, a ferociously de-mythifying time given the constant sensation of perceptual scepticism which characterises contemporary intelligence.

- Changes also in the encompassing scenario, no longer attributable to civic, domestic or ritual bucolism but to the striking presence of contemporary "non-places" or to the mutation and stridency of everyday landscapes; a territory in which things are at once "nearby" and "distant", "well-known" and "surprising", banal (because they are mediatized) and suggestive (because they are unexpected, recent...).

- Changes, finally, in lifestyles (and consequently in typological responses to them) which can be perceived as sensitive to the different present-day experience of space and, above all, to the major role which new informatic and telematic technologies and the media will tend to play in domestic life.

traçat, en el control estricte dels processos urbans des de la pretesa seguretat del dibuix *ordenador*. La planificació com a voluntat compositiva, com a acció prioritàriament figurativa derivada d'una certa concepció arcaïtzant de l'urbà i remissible a una mena de model elemental en què un centre històric, pintoresc i rememoratiu conviuria amb una corona de petites arcàdies al seu voltant, caricatures de ciutat-jardí o neoeixamples tipistes, directament deutors d'una certa imatgeria atàvica i pseudovernacular confiada, encara, en l'eficàcia dels paràmetres aparentment essencials del discurs arquitectònic (disposicions axials, composicions simètriques, traçats geomètrics, construccions massives), recolzats en la recreació de vells patrons de l'urbanisme (l'illa tancada, el *redent* pintoresc, el *crescent* clàssic...) i sobretot una generalitzada *uniformitat* figurativa. Un afany voluntari de discreció i control de la forma basat fonamentalment en la prudència del que ja ha estat assajat.

LA Rutina i un pragmatisme mal entès tendeixen a encoratjar aquesta mena d'abordatges basats en la utilització de convencions acceptades per endavant

i que, no obstant això, avui s'han de mesurar tot d'una respecte a una realitat complexa, mestissa i incoherent, feta de sotrac i de canvis, que s'entossudeix a contradir, una vegada i una altra, qualsevol somni puntual d'ordre i d'harmonia:

- Canvis en la mateixa noció de *temps*: un temps que ja no és el de la durada seqüencial i repetitiva, el del "mite i la narració"⁵ de la ciutat clàssica, sinó un temps de desarrelaments i entrellaçaments, de durades efímeres i desconcertants, forçadament desmitificador, atesa la sensació constant d'escepticisme perceptiu que caracteritza la intel·ligència contemporània.

- Canvis també en el mateix escenari envoltant, no remissible ja a un bucolisme cívica, domèstic o ritual, sinó al caràcter contundent dels *no llocs* contemporanis, a la mutació i l'estridentia dels paisatges quotidians; un territori en què les coses resulten *properes* i *llunyanes* alhora, *conegudes* i *sorprenents*, banals (perquè són mediatitzades) i suggestives (perquè són inesperades, recents...).

- Canvis, finalment, en les mateixes formes de vida que s'endevinen (i, per tant, en les respostes tipològiques que s'hi refereixen), sensibles a la diferent experiència espacial actual i, sobretot, al paper rellevant que les noves tecnologies informàtiques i telemàtiques i els mitjans de comunicació tendiran a assumir en la vida domèstica.

II. PAISATGE INTERIOR: ESPAI HABITAT I CÈL·LULA RESIDENCIAL

Si tradicionalment la concepció de la cèl·lula residencial s'ha limitat, en efecte, a la definició d'un conjunt d'envans ideal entre dues plates (distribucions-tipus plantejades a partir de les propostes sistematitzadores de l'*Existenzminimum* i enteses com unitats susceptibles de ser repetides en planta *ad infinitum*), treballs com els realitzats pels estudiants de l'Escola d'Arquitectura de Lausana⁷ revelen, mitjançant talls clínics efectuats a vells edificis residencials, la diversitat de formes de vida que conviuen en una sola realitat estratificada, evidenciant el col·lapse de qualsevol anhel d'estereotip residencial: l'heterogeneïtat enfrontada a aquesta família clònica que sembla seguir estimulant actuacions i normatives actuals basades generalment en la fórmula comunament acceptada de "sala-menjador, cuina, safareig, bany, lavabo i tres o quatre habitacions en 90 metres quadrats". La majoria dels projectes recents d'investigació reclamen, avui, la conveniència d'aprofundir en la redefinició de l'espai habitat a partir de paràmetres que aquí solament pretenem esbossar: ⁸

II. INTERIOR LANDSCAPE: LIVING SPACE AND RESIDENTIAL CELLS

Traditionally, the concept of residential cell has been restricted to an ideal partition between two trays in which the typical distributions (designed on the basis of the systematising principles of *Existenzminimum*) are understood as units which can be repeated in ground-plan form *ad infinitum*. Works such as those carried out by the students of the Lausanne Architecture School⁷ reveal, through clinical cuts in old residential buildings, the diversity of lifestyles which coexist in a single stratified reality. This represents the collapse of all desires for a residential stereotype: heterogeneity face-to-face with that clonic family that seems to persist in encouraging present-day actions and regulations based generally on the common formula of "living-room, kitchen, washroom, bathroom, toilet and three or four bedrooms in 90 m²". Most recent research projects today echo the need for an in-depth redefinition of inhabited space on the basis of parameters that can only be roughly sketched here:⁸

1. DIVERSIFICATION AND

ACCUMULATION rather than Repetition

Diversification generated as possible combinations founded on elementary schemes based on the arrangement of fixed elements and variable spaces. Systems mainly based on the strategic concentration of serving spaces —(service) "clots" conceived as "hard nuclei"— and the variable growth of the other areas in different sequences making the appearance of successive subtypes possible. Work in complex sections is revealed, similarly, as a complimentary form of action when it comes to planning vertical diversity which coincides, on the other hand, with the progressive coexistence between residence and other activities disposed towards structural systems which are less defining from the functional point of view (with greater spans than those used hitherto in residential models).

2. THE EMPTYING of Inhabitable Space

The new structural changes permit the progressive liberation of interior space. The trend towards the concentration of serving spaces situates these in functional strips on the periphery of the inhabited space. The appearance of "thick transversal walls" (in the most common cases), or even the use of the façade no longer as a simple line of "interior/exterior" separation but as a support for services or "filter façade" (an alveolar thickness between empty spaces through which light and air may occasionally penetrate) make it possible to create continuous strips of equipment which accommodate the fixed elements of the system and liberate the rest of the space: "a space to be conquered".⁹

3. The New Concept of FLEXIBILITY

A simple, "gentle" flexibility based on the isotropy of divisions or evolving systems of separation based on mobile elements, preferably industrial, partitions which can be dismantled, *cloisons épaisses* (thick partitions), a solution frequently used for office distribution which makes it possible to create storage space, by substituting the classical separating partition, in a uniform, decharacterised technical space, possible today thanks to solutions already tried out in the tertiary sector: equipped panels and networks in technical floors which ensure the elasticity of a multi-purpose space open to successive modifications.¹⁰

4. The Use of NEW TECHNIQUES and

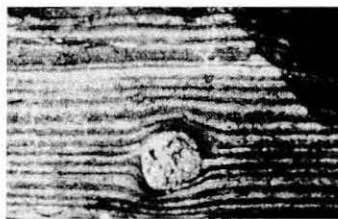
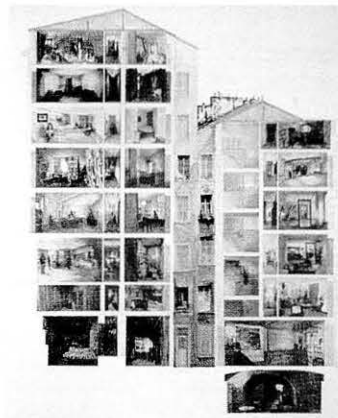
Materials from Other Design Fields

As opposed to the much advocated use of almost artisan methods and techniques, which are cumbersome to work with (though very successful in Spain), a more efficient procedure would be to research into and adopt industrial products: linear and modular elements, new composite materials or light prefabricated elements are some of the low-cost solutions still to be explored. Solutions which, above all in the case of low income housing, would allow new forms of employing space and increase in surface areas without negative repercussions on the cost. However, due to a certain mistrust in marketing circles, the product of image concerns rather than of considerations of real efficiency, these possibilities are still embryonic.¹¹

1. DIVERSIFICACIÓ I ACUMULACIÓ, més que no pas repetició

Una diversificació entesa com a possibilitat combinatòria i generada a partir d'esquemes elementals basats en la disposició d'elements fixos i espais variables. Sistemes primaris basats principalment en la coagulació estratègica dels espais servidors —coàguls o grumolls (de servei) concebuts com *nuclis durs*— i en el creixement variable dels altres àmbits en seqüències diverses que permeten l'aparició de subtipus successius. El treball en seccions complexes es revela, així mateix, com una via d'acció complementària a l'hora de plantejar una diversitat vertical coincident d'altra banda amb la progressiva convivència de la residència amb altres activitats heterogènies i acumulables mitjançant la utilització de sistemes estructurals funcionalment menys determinants (amb llums, per exemple, més grans que les emprades fins ara en els models residencials).

Tall-fotomuntatge en un edifici residencial de Lausana.
Section-photomontage of housing in Lausanne.

Node dur i espai de creixement i de dilatació al seu voltant.
Hard node and surrounding growth and dilatation space.

2. EL BUIDATGE

de l'espai habitable

Els nous canvis estructurals permeten l'alliberament progressiu de l'espai interior.

La concentració dels espais servidors en bandes funcionals perifèriques respecte a "l'espai habitat" provoca l'aparició de "murs gruixuts transversals" (en els casos més habituals) i fins i tot la utilització de la façana no com una simple línia de separació interior/exterior sinó com el suport de serveis o *façana filtre* (un gruix alveolar entre els buits del qual pot penetrar, eventualment, la llum i l'aire), la qual cosa permet formalitzar faixes contínues d'equipaments que allotgen els elements fixos del sistema i alliberen la resta de l'espai: "un espai per conquerir".⁹

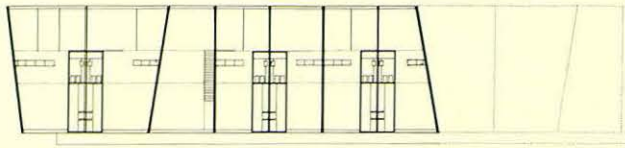
3. El nou concepte de FLEXIBILITAT

Una flexibilitat *suau*, simple, basada en la isotropia de les divisions o en sistemes de separació evolutiva a base d'elements mòbils preferentment industrials o d'envans desmuntables —*cloisons épaisses*—. Una solució emprada amb freqüència en la distribució d'oficines, que permet confeccionar espais d'emmagatzematge substitutius del clàssic envà separador, en un espai tècnic, uniforme i descaracteritzat, que avui és possible gràcies a l'existència de solucions ja experimentades en el camp terciari: plans equipats i xarxes tècniques en terres registrables que assegurin l'elasticitat d'un espai polivalent obert a successives possibilitats.¹⁰

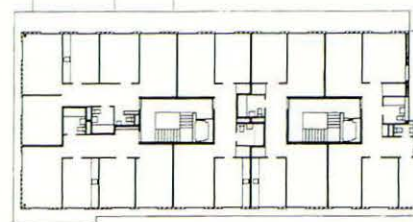
4. La utilització de NOVES TÈCNIQUES

i materials provinents d'altres àmbits projectuals

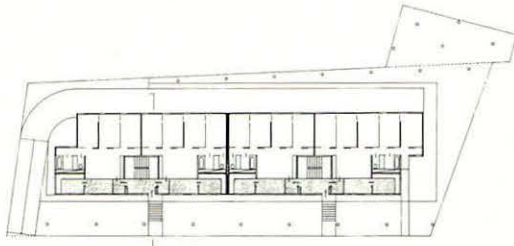
Davant l'adequació —reiteradament argumentada— a formes i tecnologies quasi artesanals de caòtica posada a l'obra (i de tanta fortuna al nostre país), un camí més eficaç és el de la recerca i la integració de productes sorgits de l'àmbit industrial: elements lineals i modulars, nous materials *composites*, prefabricats lleugers o nuclis equipats i semiprefabricats són alguns dels molts procediments de baix cost que encara es poden explorar. És un camí que, sobretot en el cas dels HPO, permetria noves recerques espacials i un augment eventual de les superfícies sense repercussió en els costos, possibilitats encara embrionàries a causa d'una certa desconfiança del mercat, més per qüestions d'imatge que d'eficàcia real.¹¹

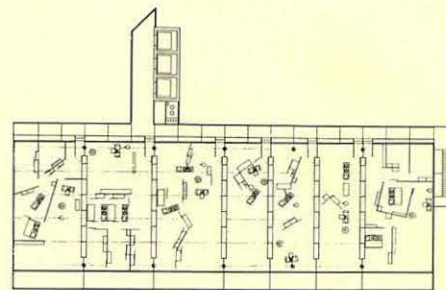
Gausa - Santos - Torras.
34 habitatges. 34 dwellings. Madrid, 1991.
Esquema combinatori sobre la base de nuclis fixos i creixements variables. System of combinations based on fixed cores and changing configurations.

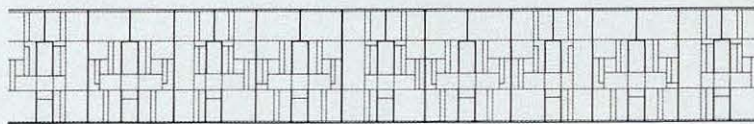
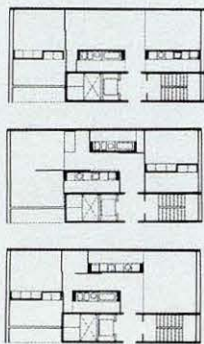
Morger & Degelo. 26 habitatges. 26 dwellings.
Kleinbasel, 1994. Creació de subtipus a partir del moviment del nucli de banys.
 Subtypes generated from the movement of the bathroom core.

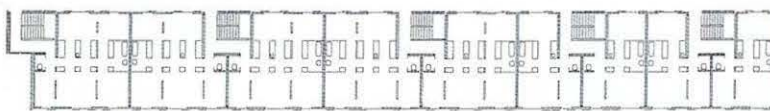
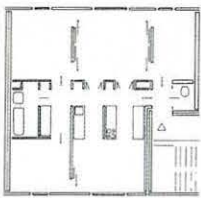
njiric + njiric. Habitatges. Dwellings. Graz, 1993.
Esquema. Nuclis fixos i creixements variables a partir d'una franja d'ús flexible en façana i divisions isòtropes de les habitacions.
 Scheme. Fixed cores and changing configurations starting from a façade strip of flexible use and isotropic room divisions.

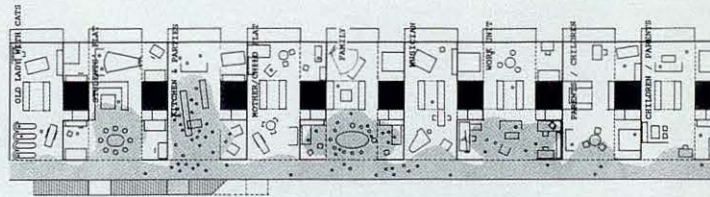
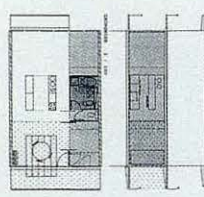
Ábalos & Herreros. Habitatges per a la Diagonal.
 Dwellings on Diagonal. Barcelona, 1988.
Concentració de serveis a les bandes perifèriques.
 Concentration of service spaces in peripheral bands.

Gausa-Santos-Gelpí-Pérez Arnal Arenas-Basiana.
300 habitatges. 300 dwellings. Mallorca, 1993.
Mòduls tipus A, B, C i esquema combinatori sobre la base de superfícies idèntiques i diferents organitzacions espacials, a partir de tres elements semiprefabricats.
 Typical modules A, B, C and system of combinations based on equal surfaces and different spatial organizations, starting from three semiprefabricated elements.

Riegler & Riewe
27 habitatges. 27 dwellings. Graz, 1994.
Esquema combinatori sobre la base de nuclis fixos i creixements variables.
 System of combinations based on fixed cores and changing configurations.

njiric + njiric
Habitatges. Housing. Den Bosch, 1993.
Mòdul i esquema combinatori sobre la base de nuclis fixos i creixements variables.
 Module and system of combinations based on fixed cores and changing configurations.

Estudi comparatiu en planta de diverses propostes concebudes des de la diversitat tipològica i la flexibilitat espacial.
 La majoria dels projectes es plantegen com sistemes combinatoris a partir d'elements (o mòduls) fixos, repetits en ritmes diversos i propiciant creixements (subtipus) variables.

Comparative study in plan of different proposals of typological diversity and spatial flexibility.
 Most of the projects are conceived as systems of combinations based on fixed elements (modules), repeated in different rhythms generating changing configurations (subtypes).

III. HOUSING, CITY AND TERRITORY

Rather than examine these themes in depth, what I propose here is to show how the renovation of the residential cell should be the product, at this end-of-century, of its conception as support for a new interior landscape. An interior landscape directly related to another landscape—this time exterior—destined to incorporate reflections on housing in the debate on contemporary urban space, on the collapse of the old city/hinterland dichotomy which is rapidly losing part of its age-old validity.

The idea of urban space as an essentially figurative reference as opposed to an extramural territory gives way to the certainty of a new "urban-territorial" space which is wilder and more random, articulated on other scales based no longer on the traditional continuity of building but on the force and neutrality of the great communication networks destined to provide its backbone.¹²

Traces converted into neutral directrices for the future organisation of ground: base references, independent of building, marked by speed and sequentialness, the support for new "residence-commercial-services-leisure" activities. Syncopated developments, built archipelagos climbing up fibrous webs between which interstices are generated; spaces of omission operating "in negative"; "intervals" in accordance with a new perceptive intelligence particularly sensitive to the void, to interruption, to distortion and also to intrusion, surprise and contrast.¹³

Like an ink-stain, the growth of the contemporary city tends to favour the progressive formation of discontinuous, poly-centric developments among which hollows appear—holes, "absences" and sub-perimeters—limits, edges—in a growing fractal process destined to multiply—as in Sierpinski's famous carpet—situations of proximity to an "edge" (privileged by their easy access to open margin spaces and perimetric networks).¹⁴

Networks of infrastructures which, in any case, would tend to coexist with other connection channels—telematic, informatic, financial...—, immaterial corridors on the basis of which "another" possible scenario begins to be established.¹⁵

The description of this new space of mobility, transference and mutation should not be confused with the proposition of a single development; the contemporary "metapolis" is no longer a unique place or a unique form, but neither is it a single evolutionary state nor a single movement, rather it is the accumulation of multiple states, actions and simultaneous experiences.

A multi-scale territory which is revealed no longer as merely a specific formal model or repertoire but as a complex abstract system of relationships and events based on the successive reference layers that define it (physical but also demographic, biological, economic, cultural and political) and on the great structural networks which articulate it (of transport, of energy, of informatic dissemination, of financial movements, etc.): layers and networks—whose data are no longer captured in the same place but generally thousands of kilometres away via satellite—and among which simultaneous processes of action and reaction would be unleashed, depending on their greater or lesser capacity of combination and modification.¹⁶ A vibrating system, progressively diversified, produced by stratified, though not fixed,

Barcelona-Vallès, 1992.
Vistes aèries de la B-30.
Fotografies. Photographs Manolo Laguillo.
Aerial views of the B-30.

III. HABITATGE, CIUTAT I TERRITORI

Més que no pas aprofundir ara en aquests temes, el que es pretén aquí és assenyalar de quina manera la renovació de la cèl·lula residencial ha de sorgir, en aquest final de segle, de la seva concepció com a suport d'un nou paisatge interior. Un paisatge interior directament relacionat amb un altre paisatge—aquesta vegada exterior—destinat a traslladar el debat

sobre l'habitatge a la pròpia reflexió sobre l'espai urbà contemporani; sobre l'enfonsament d'una antiga dicotomia (ciutat/territori) que perd acceleradament una part dels seus continguts seculars. La idea de l'espai urbà com a referència essencialment figurativa oposada a un territori *extramurs* deixa pas, en efecte, a l'evidència d'un nou espai *urbano-territorial* més aleatori i salvatge, articulat a altres escales, no ja a partir de la tradicional continuïtat de l'edificació sinó de la força i la neutralitat de les grans xarxes de comunicació destinades a vertebrar-lo.¹² Traces convertides en directrius neutres per a la futura organització del sòl: referències de base, independents de l'edificació, marcades per la velocitat i la seqüencialitat, suport de noves activitats residència-comerç-servis-lleure. Desenvolupaments sincopats, arxipèlags construïts enfilats per xarxes fibroses

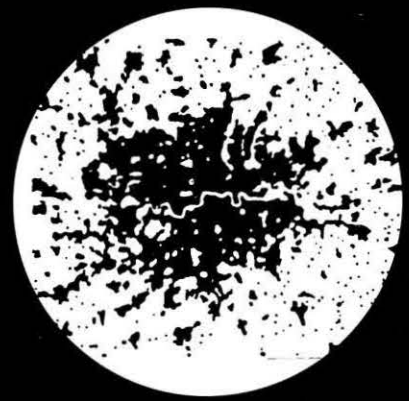
entre els quals es generen intersticis, espais d'omissió que operen en negatiu; *intervals* acordats a una nova intel·ligència perceptiva particularment sensible al buit, a la interrupció, a la distorsió, però també a la intrusió, a la sorpresa, al contrast.¹³

Com una taca de tinta, el creixement de la ciutat contemporània tendeix a afavorir així la progressiva formació de desenvolupaments policèntrics i discontinus entre els quals apareixen buits—forats, absències—i subperímetres—límits, vores—en un

creixent procés de fractalitat destinat a multiplicar—com en la coneguda catifa de Sierpinski—situacions de proximitat a un *marge* (privilegiades pel seu fàcil accés als espais lliures de marge i a les xarxes perimètriques).¹⁴ Xarxes d'infraestructures que, en tot cas, tendrien a coexistir amb altres canals de connexió—telemàtics, informàtics, financers...—, passadissos immaterials a partir dels quals es comença a establir un altre escenari possible.¹⁵ La descripció d'aquest nou espai de la mobilitat, la transparència i la mutació no s'hauria de confondre amb la proposició d'un desenvolupament únic: la *metàpoli* contemporània ja no és un lloc ni una forma únics, però no és tampoc un sol estat evolutiu, un sol moviment, sinó l'acumulació de múltiples estats, accions i experiències simultànies.

Un territori multiescalar que es manifesta no solament com un model o un repertori formal determinats, sinó com un

complex sistema abstracte de relacions i esdeveniments determinat sobre la base de les successives capes de referència que el defineixen (físiques però també demogràfiques, biològiques, econòmiques, culturals, polítiques...) i de les grans xarxes estructurals que l'articularien (de transport, d'energia, de difusió informàtica, de moviments financers, etc.): capes i xarxes les dades de les quals ja no es capten en el mateix lloc

Creixements en "taca de tinta". Les estructures de les conurbacions presenten semblances, independentment del seu context. Berlín, Barcelona, Londres a una mateixa escala. (Arch+ 121, 1994).
Urban growth as "ink spots". The structure of the conurbations presents similarities, independent of its context. Berlin, Barcelona, London at a same scale.

realities in cohabitation which are constantly perverted and transformed. The city is no longer an "island" but a multiple complex of "cities" within a global structure, the unplanned result of successive planned events: a progressively self-organised structure in which, as in many other natural phenomena,

SIMPLE MECHANISMS BRING ON GREAT DEGREES OF COMPLEXITY

mechanisms adjusted to basic processes of spatial-temporal definition analyzed in different scientific fields and approachable thanks to progressively abstract massifications, alternative models of analogy and simulation. More than a purely spatial structure, the city is a temporal process, a "becoming" in which the organisational structure, its capacity for interaction and synergy, is of greater interest than its formal components.¹²

In this sense, if the dichotomy between a "centre" frozen by history and a still expectant periphery has constituted a revitalising *leitmotif* for recent urbanism, it has also tended to limit the debate to a kind of aesthetic confrontation between two figurative landscapes (that of recreated history and that of a possible dream of re-encountered modernity). Postures which would share a desire for redemption of the urban, from the viewpoint of different codes but based equally on the detailed design of the intervention, the urban project being absorbed into the closed "composition" of processes.

A compositional will which has characterised the very limits of those models which the architectural culture of the last ten years has attempted to use as an alternative (the morphological continuity of the traditional city or the objectual liberty of modernity) and which, in any case, would finally reduce understanding of the city and of contemporary space to problems of form: old —or new— forms based on the rigid control of processes. Finite, completed products, closed in upon themselves.

Ocupació espontània d'una superfície.
 Spontaneous occupation of a surface.
 Arch+ 121, 1994.

sinó per via satèl·lit, generalment a milers de quilòmetres, i entre les quals es desencadenarien processos simultanis d'acció i de reacció, d'acord amb la seva major o menor capacitat de combinatòria i de modificació.¹⁶

Un sistema vibràtil, progressivament diversificat, produït per realitats estratificades, però no fixes, que es perverteixen i es transformen continuament.

La ciutat ja no és una *illa* sinó un conjunt de múltiples ciutats dins una estructura global, el resultat no planificat de successius esdeveniments planificats; una estructura progressivament autoorganitzada en la qual, com en molts altres fenòmens naturals,

MECANISMES SOVINT SENZILLS DONEN LLOC A GRANS NIVELLS DE COMPLEXITAT.

Mecanismes ajustats a processos bàsics de definició espàcio-temporal (com ara certes dinàmiques d'ocupació i de distanciament) analitzats en camps diversos de la ciència i abordables mitjançant mapatges progressivament abstractes, models alternatius d'analogia i simulació.

Més que no pas una estructura únicament espacial, la ciutat és un procés temporal, un *esdevenir* en el qual interessen menys els components formals que la mateixa estructura organitzativa i la seva capacitat d'interacció i de sinergia.¹⁷

En aquest sentit, si la dicotomia entre un centre congelat per la història i una perifèria encara expectant ha constituït un *leitmotif* revivificant de l'urbanisme recent, també ha tendit a limitar el debat a una mena de confrontació estètica entre dos paisatges figuratius (el de la història recreada i el d'un possible somni de modernitat retrobada).

Aquests plantejaments compartirien una voluntat de redempció de l'urbà, feta des de codis diferents però basada, igualment, en el disseny detallat de la intervenció, assimilant el projecte urbà, en definitiva, a la *composició* tancada dels processos.

Una voluntat compositiva que ha caracteritzat els mateixos límits d'aquells models que la cultura arquitectònica dels darrers deu anys ha intentat utilitzar alternativament (la continuïtat morfològica de la ciutat tradicional o la llibertat objectual de la modernitat) i que, en tot cas, acabarien reduint l'enteniment de la ciutat i l'espai contemporani a problemes de forma: formes —velles o noves— basades en el control rígid dels processos. Productes finits, acabats, tancats en ells mateixos.

IV. OPEN SYSTEMS: DYNAMIC PROCESSES – FORMALLY INDETERMINATE MECHANISMS

In this sense, different more recent lines of action set out to develop proposals capable of synthesising, with a greater degree of complicity, those phenomena, more strategic than formalising, which today affect the future metropolitan space. Lines in which the subject of housing —a fundamental material of the city— may not be limited only to problems of figurative or typological design, but rather would assume another “possible” role related more to those structural systems destined to organise the contemporary space from independence and cohabitation than to those compositional efforts directed merely towards formalising it.

OPEN SYSTEMS RATHER THAN CLOSED COMPOSITIONS.¹⁸

Systems with a major degree of abstraction sensitive to the potential of indetermination, to that constant interaction between strata which defines contemporary reality and which would consider progressive variation and enrichment as characters inherent to the process.

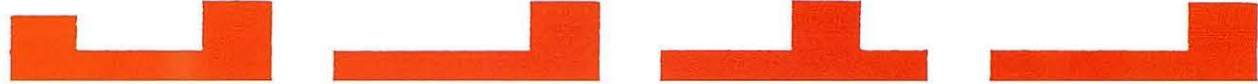
New urban ideas able to guarantee a particular accord with the place and to respond, at the same time, to higher orders born from the reading and interpretation of the new reality of the contemporary “metapolis”.¹⁹

IV. SISTEMES OBERTS: PROCESSOS DINÀMICS – MECANISMES FORMALMENT INDETERMINATS

En aquest sentit, diverses línies d'acció més recents intenten desenvolupar propostes capaces de sintetitzar, amb un grau més gran de complicitat, aquells fenòmens —més estratègics que no pas formalitzadors— que afecten avui l'espai metropolità futur. Vies en les quals el tema de l'habitatge —el material fonamental de la ciutat— procuraria superar la seva secular cotilla limitada a problemes de disseny figuratiu o tipològic, per tal d'assumir un altre paper possible més relacionat amb aquelles construccions i sistemes estructurals destinats —des de la impassible independència i la tranquil·la cohabitació— a organitzar l'espai contemporani que amb aquells anhels afanyadament compositiu adreçats únicament a formalitzar-lo.

SISTEMES OBERTS MÉS QUE COMPOSICIONS TANCADÉS.¹⁸

Sistemes amb un important grau d'abstracció, sensibles al potencial de la indeterminació, a aquesta interacció constant entre estrats que defineix la realitat contemporània i que consideraria la variació i l'enriquiment progressius com caràcters inherents al procés. Noves idees urbanes capaces d'assegurar un acord particular amb el lloc i de fer referència, al mateix temps, a ordres superiors nascuts de la mateixa lectura i interpretació de la nova realitat de la metàpoli contemporània.¹⁹

A. MACULAE/CUTS:

As manifestations of the constant scale ambiguity of the contemporary space (volumetric multiplicity and variability, mixed usages, figurative arrhythmia, visual sequences, spatial fractals, geometric complexity...)

The alternative propitiated by certain recent proposals would centre on the exploration of those qualities inherent to the very fragmentation of contemporary space: building freely combined in space through the definition of new variants based on the liberty generated by the modern autonomy of form; based on the strategic use of the third dimension. Complex sections with often mixed programmes which are superimposed one on top of the other. Solutions often resting on the very volumetric dimension of urban form. A form which can no longer be defined only in terms of ground-plan layouts but of a determinedly three-dimensional vocation which would favour the combination of different levels, of superimposed strata, compensating for vertical concentrations with lower extensions, open to the horizon: pieces of low density, clinging to the flatness of the ground, with buildings of a hybrid height, articulating different scales on the basis of the variation and of the very interplay of planned volumes. Built masses in rhythm which become emptied or grow, which define themselves or cut themselves back where suitable, set volumes in which liberated space and constructed space (horizontal developments and vertical emergences, for example) tend to propitiate a new spatial vibration, fragile or imprecise perhaps, but with a determined epic vocation.²⁰

Composicions a partir dels alçats del conjunt residencial Hollainhof, a Gant (arquitecte: W.J. Neutelings, vegeu la pàg. 116).
Figure-ground compositions based on the elevations of the Hollainhof housing project in Gent by W.J. Neutelings. (See page 116).

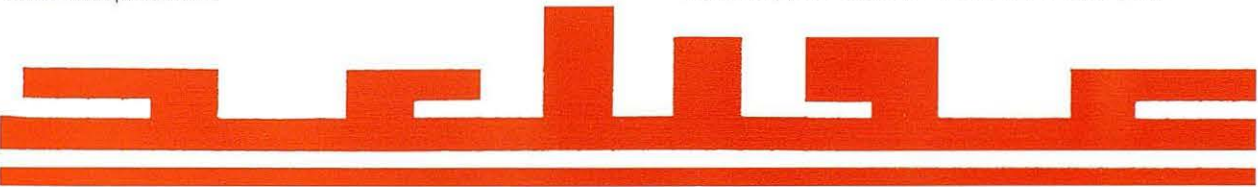
A – MACLES / RETALLS:

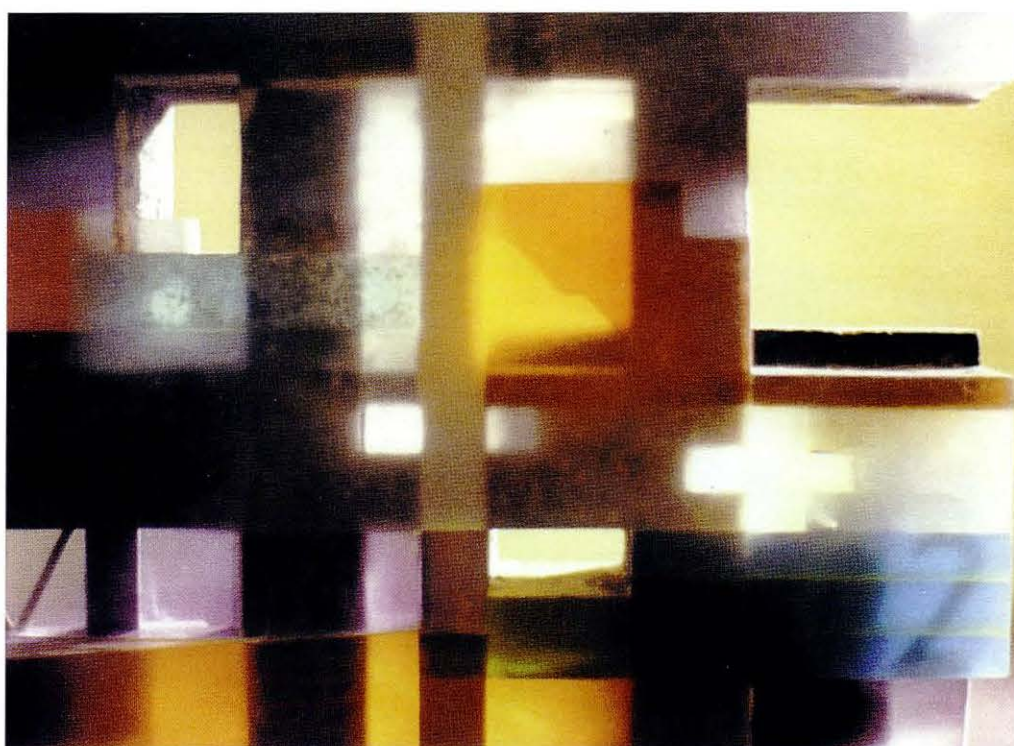
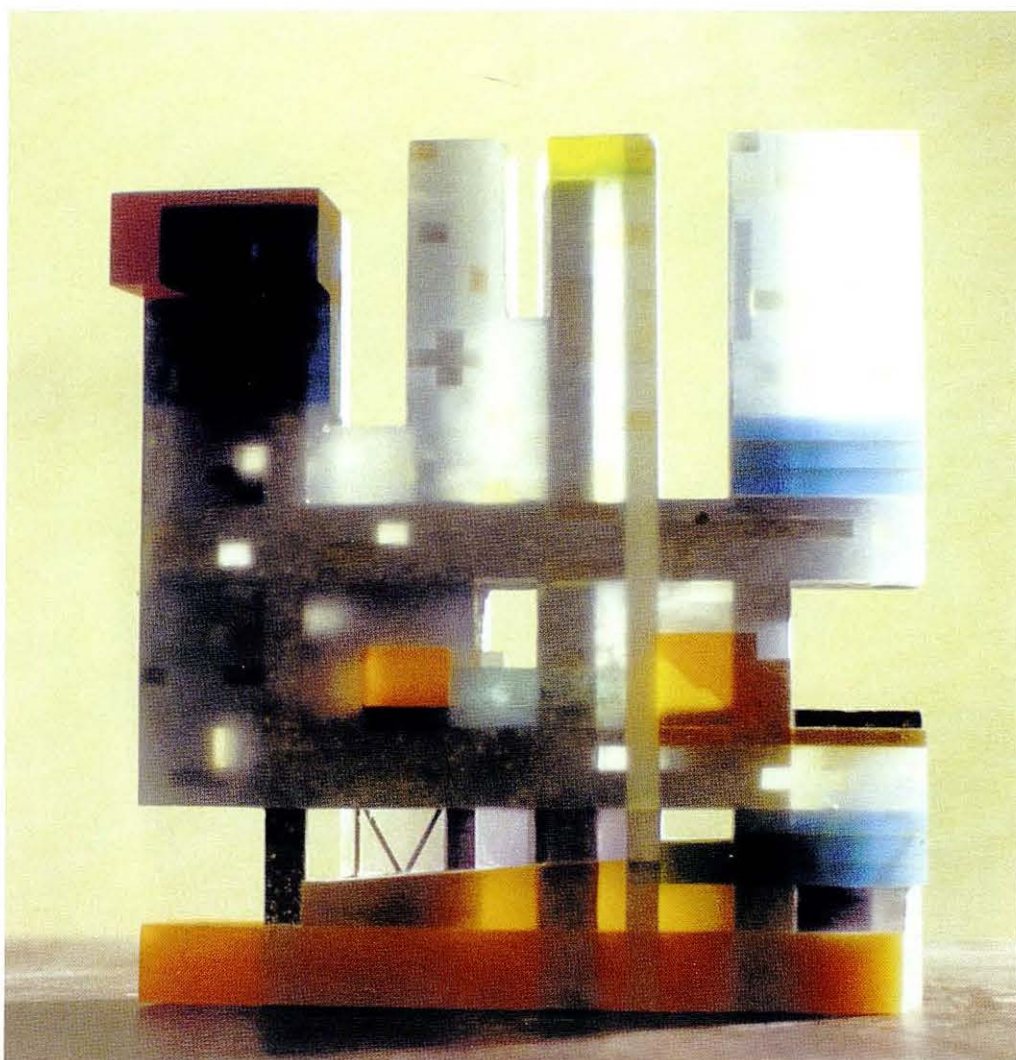
Com a manifestacions de la constant ambigüïtat escalar de l'espai contemporani (multiplicitat i variabilitat volumètrica, barreja d'usos, arítmia figurativa, seqüencialitat visual, fractalitat espacial, complexitat geomètrica...)

L'alternativa propiciada per certes propostes recents se centra en l'exploració d'aquelles qualitats inherents a la mateixa fragmentació de l'espai contemporani: l'edificació combinada de manera lliure en l'espai i l'ús estratègic de la tercera dimensió.

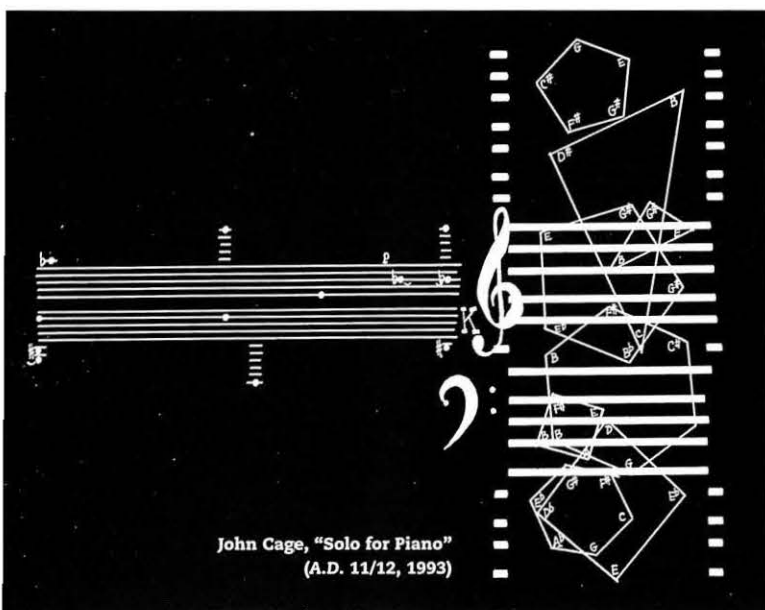
Seccions complexes amb programes sovint mixtos, superposats en altura. Solucions que sovint es recolzen en la mateixa dimensió volumètrica de la forma urbana. Una forma ja no definible únicament des del traçat en planta, sinó des d'una vocació decididament tridimensional que afavoriria la combinació d'estrats diversos, compensant concentracions verticals amb superfícies de menor alçària, obertes a l'horitzó; peces de baixa densitat, enganxades al pla del terra, amb edificis híbrids en altura, articulant diferents escales a partir de la variació i del mateix joc de volums projectat. Masses construïdes ritmades que es buiden o que creixen, que es defineixen o s'esvaeixen allà on convé.

Volums enclavats, retallats, en els quals l'espai alliberat i l'espai construït (desenvolupaments horitzontals i emergències verticals, per exemple) tendeixen a propiciar una nova vibració espacial, potser fràgil i imprecisa, però amb una decidida vocació èpica.²⁰

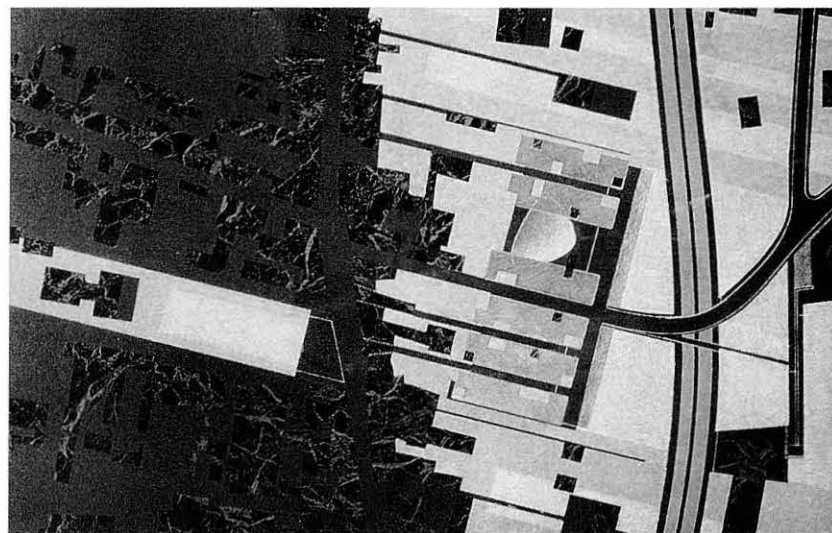

N. de Vries, J. van Rijs, W. Maas: megaforma
urbana per a Berlin, Premi European 1991.
Urban megaform for Berlin, European winner 1991.

John Cage, "Solo for Piano"
(A.D. 11/12, 1993)

Gilles Reichardt, Gilles Ferreux:
projepte d'habitatges a Lió, 1993.
Housing project in Lyon, 1993.

B. NETWORKS / SCHEMES

Like basic orders beyond the tissue, traces rather than layouts, reference and structuring directrices, arteries of movement...

The emphasis placed on the definition of the support system characterises other proposals attentive principally to the conception of evolutive schemes; neutral diagrams, simple in essence, but capable of generating great diversity and complexity from the optimisation—and at the same time distortion—of their own elementary definition.

"Circuits" inserted in the territory and conceived as basic patterns, pentagrams of almost random dynamics without a strictly compositional vocation, capable of absorbing accidents, interruptions, perversions, alien or diverse processes.

Elementary directrices such as those defined, for example, by parallel strips, understood as "rails of movement" rather than as strictly zonifying geometries. Strips which by virtue of their very configuration—at once flexible and rigid—would make it possible to organise—on the basis of similar mechanisms of alternation and slipping—the inhabited cell and tested process of growth ("meshes", "tapestries", "matting"

—of recognisable or deformed geometries—or gearing of adjustment or infiltration in the tissue) alternating private ambits with public spaces, full and empty spaces, etc.; combining multiple situations as from the different arrangement of variable elements (transversal subdivisions, service nuclei, inner voids), of the incisions produced (cuts, perturbations...), and even of the random appearance of intruding elements, independent from the system proposed.

Variations and movements, in any case, which would not be limited solely to the different positions of the basic directions, on the horizontal plane, but which would also be freely produced through intrusions and extrusions, invading spaces, cutting zones, superimposing layers, occasionally producing dynamic, indeterminate upward growths on a not always necessarily explicit pattern of reference understood as an essentially "invisible" order which structures events.²¹

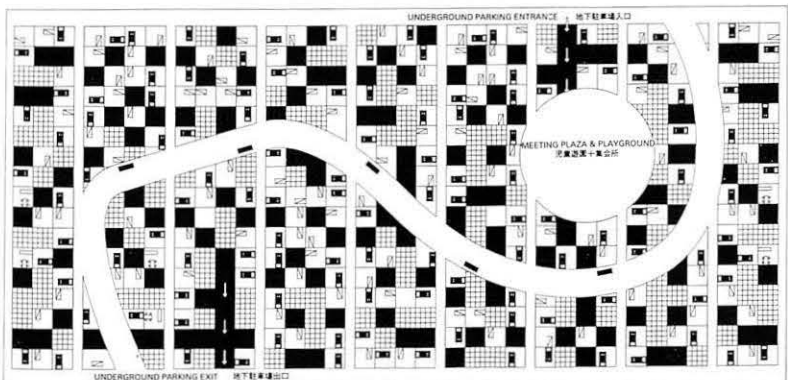
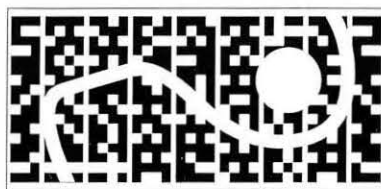
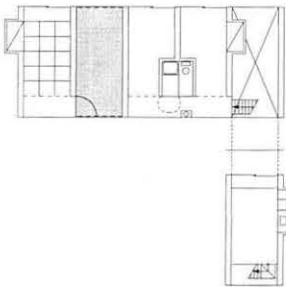
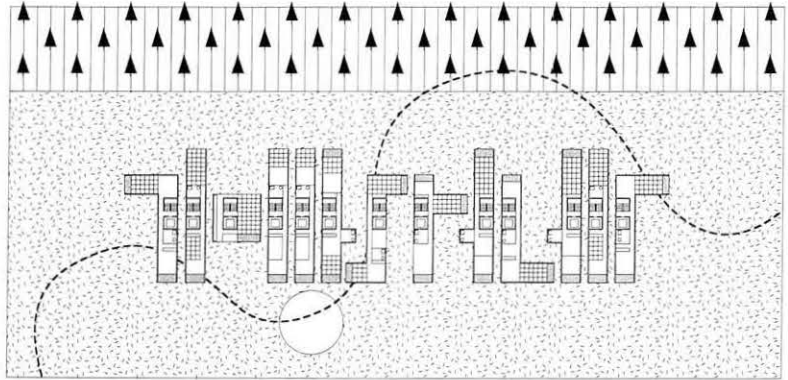
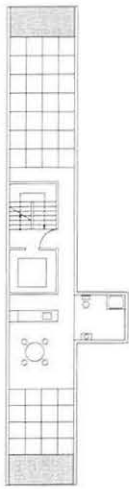
B- XARXES / TRAMES

Com ordres bàsics més enllà del teixit, traces més que no pas traçats, directrius de referència i d'estructuració, artèries de moviment

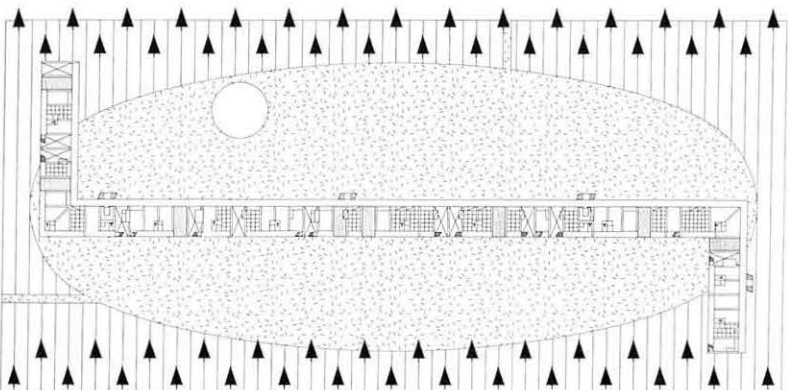
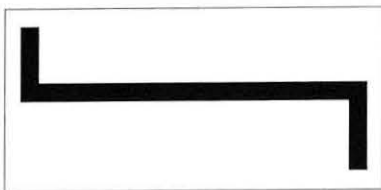
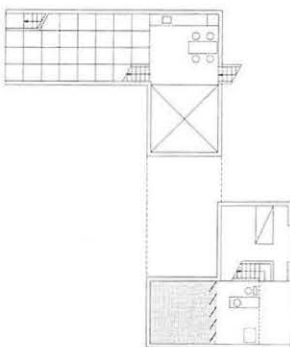
L'èmfasi posat en la definició del sistema de suport caracteritza altres propostes més atentes a la concepció de les mateixes trames evolutives, diagrames neutres, simples en essència, però capaços de generar una gran diversitat i complexitat des de l'optimització—i alhora la distorsió—de la seva mateixa definició elemental.

Circuits inserits en el territori, concebuts com pautes bàsiques, pentagrames de dinàmiques gairebé aleatòries i sense vocació estrictament compositiva, capaços d'absorbir accidents, interrupcions, perversions, processos aliens o diversos. Directrius elementals com les que es defineixen, per exemple, mitjançant bandes paral·leles, enteses més com a "rails de moviment" que no pas com a geometries estrictament zonificadores. Bandes que, per la seva mateixa configuració—flexible i alhora rígida—permetrien organitzar, a partir de mecanismes semblants d'alternança i lliscament, la pròpia cèl·lula habitada i els processos de creixement assajats (*malles, tapissos, estores*—de geometries recognoscibles o deformades—o engranatges d'ajust i d'infiltració en el teixit), alternant àmbits privats i espais públics, buits i plens, etcètera; combinant múltiples situacions a partir de la diferent disposició dels elements variables (subdivisions transversals, espais habitats, espais lliures interiors), de les incisions produïdes (talls, estrips, perturbacions...), i fins i tot de l'aparició atzarosa d'elements intrusos, independents del mateix sistema proposat.

Variacions i moviments, en tot cas, que no es limitarien únicament a la posició diferent de les dues directrius bàsiques de referència, en el pla horitzontal, sinó que també tindrien lloc, de manera lliure, mitjançant intrusions i extrusions, envaint espais, retallant zones, superposant capes, produint eventualment—en altura—creixements dinàmics, indeterminats, sobre una pauta de referència no sempre necessàriament explícita, entesa com un ordre preferentment *invisible* que estructura els esdeveniments.²¹

Kazuyo Sejima & Associates:
 “Housing Studies”. La proposta explora
 les possibilitats de dissenyar nous
 mecanismes residencials acordats a
 diverses situacions urbanes i definits
 en cada cas mitjançant les diverses
 combinacions d'un mòdul tipus.
 The project explores the possibility of
 designing new residential mechanisms
 adapted to distinct urban situations, in
 each case defined by different
 combinations of a single module type.

C. VOIDS/RELIEFS

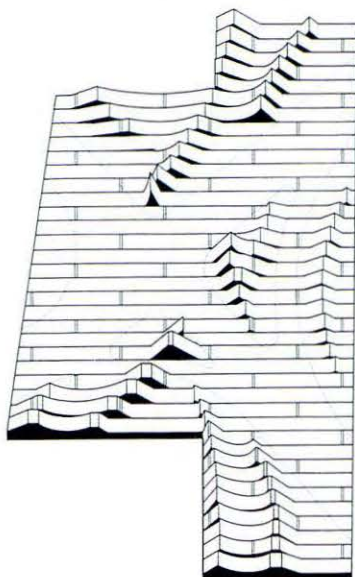
Like interstitial spaces, built absences, possibilities of contrast and permeability, landscapes "in negative".

Other proposals would tend to explore more heterodox systems, approximations of landscapes entrusted to work on the space of omission now become the main raw material.²²

A space interpreted as "antonym", and consequently a contributing factor in the attempt to promote mechanisms of abstract order beyond the figuration of conventional form. A *vide façonné* in which priority is given no longer to configuration of the constructed mass but to the restructuring of the void: a void understood above all in terms of landscape, fostering work with the horizontal dimension, the ground plane.

Modelling of the ground itself — and even growth downwards, in a direction opposite to the usual one, through trench-like cuts— as a means with which to endow the place with new topographies, new geographical movements, new reliefs. Topology versus typology. Platform of use —trays— rhythmically clipped; crystallised wave movements; sloping planes; ramps which crack surfaces; penetrations of light, etc. New artificial landscapes in which the efficiency of architecture lies not in the stylistic definition of what is built but in the ability to propose spatial orders on the basis of the strategic use of a free space formed through plastic, expressive treatments: paving, greenery, infiltrated constructions, light pieces, but also folds, refoldings, inflections, breaches... new geographies rather than new objects. A void, however, understood also as a restructuring instrument in dense tissues, with the capacity to produce new "reliefs", horizontal as well as vertical, in congested landscapes. Literal actions produced from tactical oxygenation in a dense mass or from (more metaphorical) dilating in those new operations conceived from evanescence —and estrangement— in which the added element would appear as a breach, a open joint between solid building masses.

An omission, a cut, a syncope —in short, a void— which, like in a strange patchwork, by redefining and interrupting use, would at the same time keep the fabric optically united.

T. Ozawa, K. Shannon:
"Topographical Overpass".
Espai públic. Public space.
Atlanta, 1993-94.
(The Berlage cahiers 3, 1995)

njiric + njiric
Projepte d'habitatges. Housing project.
Schwerin, 1993. La coberta com un gran pla
cisallat d'ús públic.
The roof as a great clipped plane for public use.

C - BUIITS / RELLEUS

Com espais intersticials, absències edilícies, possibilitats de contrast i de permeabilitat, paisatges en negatiu

Altres propostes tendrien a explorar sistemes més heterodoxos, aproximacions paisatgístiques confiades al treball sobre el buit esdevingut primera matèria principal.²²

Un espai interpretat com *autonomia* i, per tant, un factor còmplice en aquell intent de promoure mecanismes d'ordre abstracte més enllà de la figuració de la forma convencional. Un *vide façonné* on el treball no s'efectua ja des de la configuració prioritària de la massa construïda, sinó des de la reestructuració de l'espai en negatiu. Un buit entès prioritàriament des de la seva dimensió paisatgística, afavorint el treball amb la dimensió horitzontal, el pla de terra.

El modelatge del mateix sòl —i fins i tot el creixement *cap avall*, en sentit contrari a l'habitual, mitjançant talls en trinxera— com a possibilitat de dotar el lloc de noves topografies, de nous

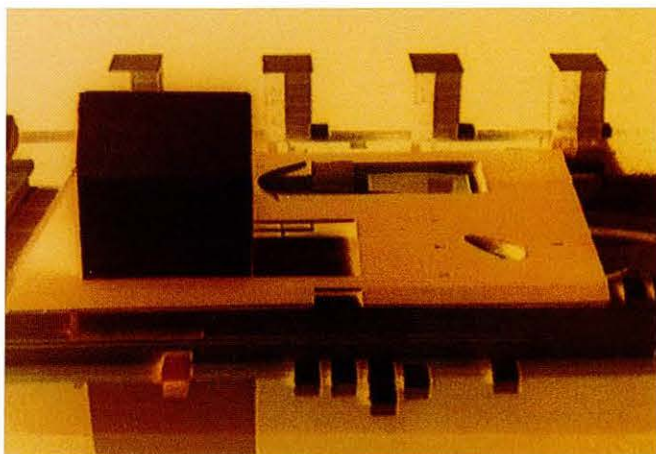
moviments geogràfics, de nous relleus.

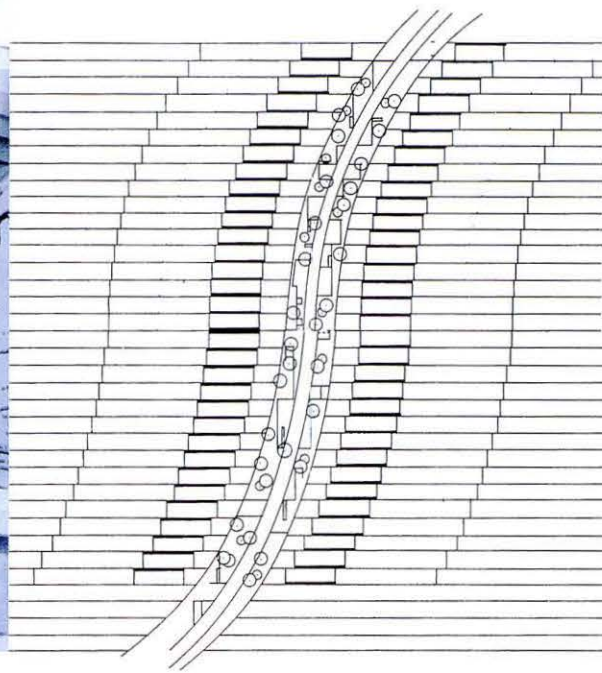
Topologia contra tipologia.

Plataformes d'ús —plates— cisallades rítmicament; moviments d'ones cristal·litzats; plans inclinats; rampes que esquincen les superfícies; penetracions de llum, etcètera. Nous paisatges artificials on l'eficàcia de l'arquitectura radica no en la definició estilística del construït, sinó en la mateixa capacitat per proposar ordres espacials a partir de la utilització estratègica d'un espai lliure combinat mitjançant tractaments plàstics i expressius. Paviments, vegetacions, construccions infiltrades, peces lleugeres, però també plecs i replecs, inflexions, bretxes... noves geografies, més que no pas nous objectes.

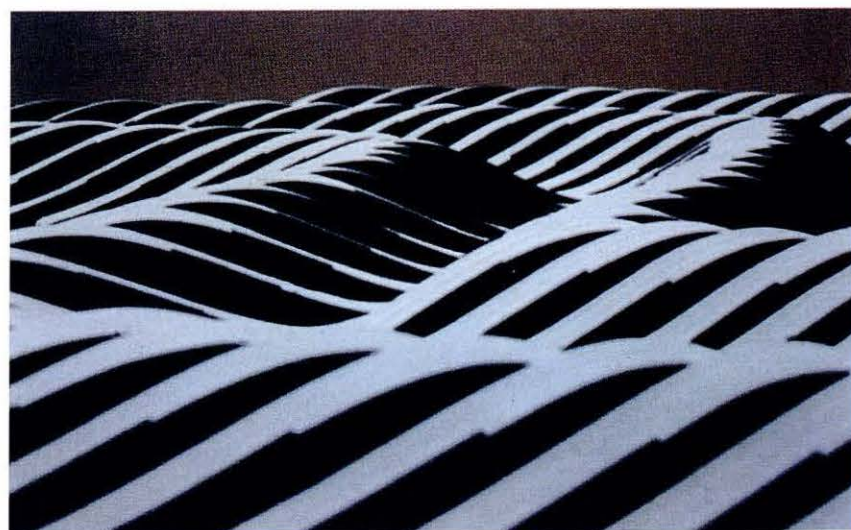
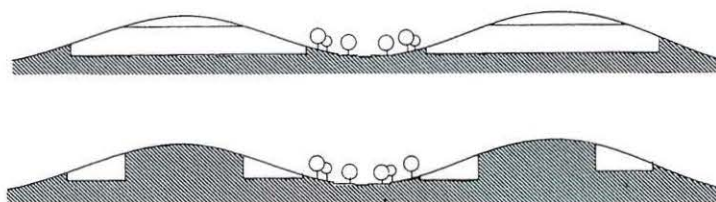
Però un buit entès també com a instrument de reestructuració en teixits densos, capaç de provocar nous relleus, horitzontals i també verticals, en paisatges congestionats.

Accions literals produïdes des de l'esponjament tàctic en una massa densa o des de la dilatació, més metafòrica, en aquelles noves operacions concebudes des de l'evanescència —i l'estranyament— en les quals l'element afegit apareixeria com una bretxa, una junta oberta entre edificacions sòlides. Una omissió, una síncope —un buit, en definitiva— que, com en un estrany patchwork, tot redefinint-los, mantindria alhora els teixits òpticament units.

Katsushiro Isobe: "Dislocation".
 Habitages al llarg de l'eix sud.
 Housing along the south axis.
 Amsterdam, 1993.
 (The Berlage cahiers 3, 1995)

V. THE PROJECT BEFORE THE PLACE: REACTION MECHANISMS

Probably the new proposals' greatest capacity for conceptual innovation lies, precisely, in the attempt to convert the abstraction and the discontinuity of the structuring order and its carefree perversion into a workable material. It is not a case, in fact, of establishing strict classifications or closed categories, but rather generally interlinked, interrelated, connected design dynamics from which it would be possible to combine strictly functional postulates with a deliberate, unbiased, uninhibited, dynamic informalism which owes much to the very phenomena of growth involved in metropolitan processes.

PHENOMENA IN WHICH WHAT IS DETACHED AND ONLY PROBABLE OCCUPIES THE PLACE OF THE EVOCATIVE AND NOSTALGIC. WHERE EVERYTHING THAT IS IMMEDIATE AND DIRECT TENDS TO REMOVE ANY SENTIMENTAL BURDEN.

Projects which refer only to tactical reference criteria which would support successive, not strictly prefigured, events.

The very reading of the urban phenomenon thus gives way to the more strategic reading of the place as an incomplete reality destined to be restructured by an architectural action which does not restrict itself simply to "extension of the body", but rather is conceived as a supplement governed by itself, active and functional and at the same time capable of sustaining an increasingly less harmonious and coherent host²³: metropolitan settings, infrastructural edges, interstitial residues in which the uprooting and dissolution of the new city are made manifest. But also ambits open to the landscape, semi-natural zones, geography in latent metamorphosis, limit areas or interior breaches, wastelands —dried-out nature— in the midst of dense configurations.

Or far more prefigured places, already consolidated destined to accommodate processes of redefinition (residential archipelagos) which can be reinterpreted according to new project variables, modern estates open to processes of renovation or, in a revisited centre, fragments of urban extensions revitalised by new functional catalysts or old tissues destined to welcome a new interpretation of the centre from the contribution of a new stock of looks and experiences acquired in other areas of exploration; potentially new relationships based on the infiltration of functional cells of dilation introduced into a consolidated mass.²⁴

Places potentially open to new design experiences and which (unlike in classical thought according to which any supplement would still be conceived in the likeness of an existing, apparently inalterable, reality) would interpret any addition not as an imposed dictate but rather as a reactive operation:

MECHANISMS of reaction in complicity with the host in order to avoid rejection, although not necessarily in harmonious symbiosis with it.

MECHANISMS which are unexpected, individual, autonomous, bare-faced, swindling. Sensitive to the potential of suspense, to that fragile balance between foreseeability and surprise, rhythm and perturbation, order and transgression, stringency and subjectivity, control and randomness...

MECHANISMS sensitive also to the potential of perturbation, of interruption, of omission, of the figurative syncope, of work with openings, evasions, ruptures and cuts rather than with pure aedilician geometry.

MECHANISMS sensitive, finally, to a dislocation of the traditional factors of the discipline destined to favour evanescence in detriment to tectonicity, precision to massiveness, technics to evocation, the abstract idea to reference, expressiveness and plastic joy to neat, puritan elegance.

MECHANISMS which differ in nature but which trust, nonetheless, in an optimistic invention of form, in the distortion of a foreseeable or simply banal universe by means of priority given to another unforeseeable, sudden, surprising universe and the fusion together in

V. EL PROJECTE DAVANT EL LLOC: MECANISMES DE RESISTÈNCIA

Probablement la capacitat d'innovació conceptual més gran de les noves propostes radica, precisament, en aquell intent de fer de l'abstracció i de la discontinuïtat, de l'ordre estructural i la seva despreocupada perversió, un material de treball.

No es tracta d'establir classificacions estrictes o categories estanques, sinó més aviat dinàmiques de projecte generalment entrellaçades, interrelacionades, connectades, des de les quals sigui possible conjugar postulats estrictament funcionals amb un informalisme intencionat, sense prejudicis, desinhibit i dinàmic, deutor dels mateixos fenòmens de creixement que envolten els processos metropolitans.

FENÒMENS ON ALLÒ QUE ÉS DESLLIGAT I NOMÉS PROBABLE OCUPA EL LLOC DE L'EVOCADOR I EL SENTIMENTAL. ON EL QUE ÉS IMMEDIAT I DIRECTE TENDEIX A APARTAR QUALSEVOL LLAST SENTIMENTAL.

Propostes referides únicament a criteris tàctics de referència que suporten esdeveniments successius, no estrictament prefigurats.

La mateixa lectura del fenomen urbà deixa pas així a la interpretació més estratègica del lloc com a realitat incompleta destinada a ser reestructurada per una acció arquitectònica que no es limita simplement a "estendre el cos", sinó que es concep com un suplement regit per ell mateix, actiu i funcional, i al mateix temps capaç de sostenir un amfritrió cada cop menys coherent i harmònic:²³ escenaris metropolitans, marges infraestructurals, residus intersticials en els quals es manifesta el desarrelament i la dissolució de la nova ciutat. Però també àmbits oberts al paisatge, zones seminaturals, geografia en metamorfosi latent, àrees de límit o bretxes interiors, terrenys erms —natures resseques— enmig de configuracions denses. O llocs molt més prefigurats, presències ja consolidades destinades a acollir processos de redefinició (arxipèlags residencials) reinterpretables d'acord amb noves variables de projecte, polígons moderns oberts a processos de renovació. O bé, en un centre revisitat, fragments d'exemples revigoritzats a partir de nous catalitzadors funcionals o vells teixits destinats a acollir una nova interpretació des de l'aportació d'un nou bagatge de mirades i experiències adquirit en altres escenaris d'exploració; relacions potencialment noves a partir de la infiltració de cèl·lules funcionals de dilatació introduïdes en una massa consolidada.²⁴

Llocs potencialment oberts a noves experiències projectuals que (a diferència del pensament clàssic en què qualsevol suplement es concebria encara a imatge i semblança d'una realitat anterior aparentment inalterable) interpretarien qualsevol acció no ja com un dictat impositiu, sinó com una operació reactiva:

MECANISMES de reacció, en complicitat amb l'anfitrió, per tal de no provocar rebuig, però no forçosament en simbiosi harmònica amb ell.

MECANISMES insòlits, individuals, autònoms, descarats, entremaliats. Sensibles al potencial del suspens, a aquest equilibri fràgil entre previsibilitat i sorpresa, ritme i intrusió, ordre i transgressió, control i atzar...

MECANISMES sensibles també al potencial de la pertorbació, de la interrupció, de l'omissió, de la síncope, del treball amb obertures, esvaïments, ruptures i retalls, més que no pas amb la puresa geomètrica de l'edifici.

MECANISMES sensibles, finalment, a una dislocació dels factors tradicionals de la disciplina destinada a afavorir l'evanescència davant la tectonicitat, la precisió davant la massivitat, la tècnica davant l'evocació, la idea abstracta davant la referència, l'expressivitat i l'alegria plàstiques davant l'elegància puritanament pulcra.

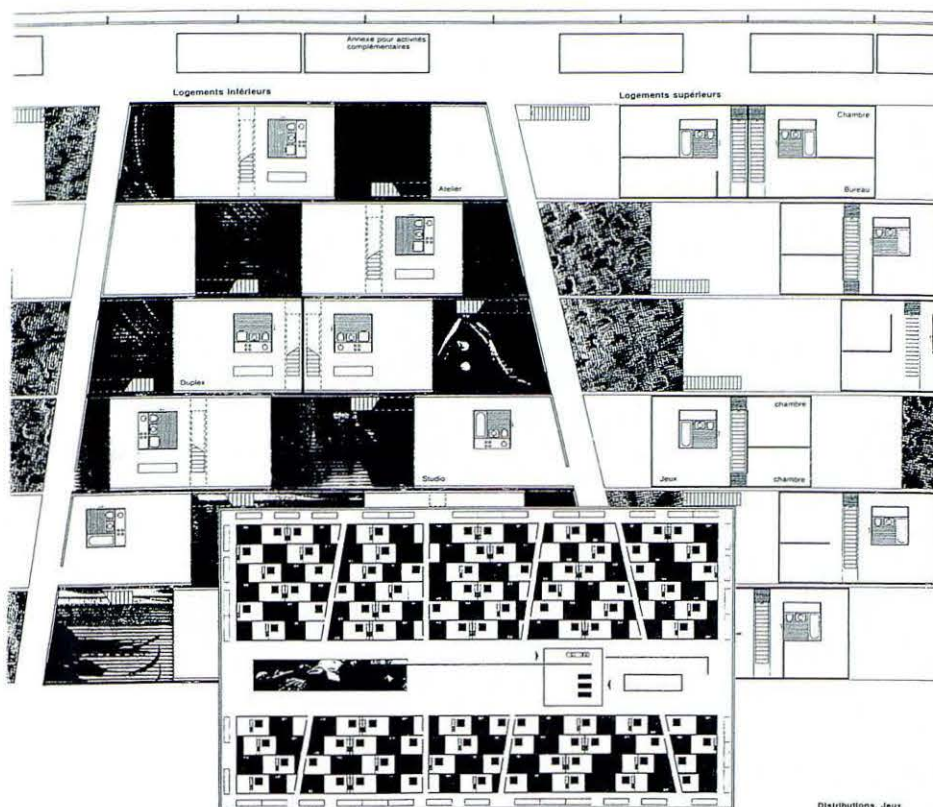
MECANISMES de naturalesa diversa, però que confiarien, no obstant això, en una invenció optimista de la forma, en la

the same system of the conceptual rigour inherited from modernity and the expressive "shock" characteristic of contemporary perception. Emerging manifestations as a reply to those no longer comfortable characteristics of the place; to the impossibility of taking safe refuge in typological models inherited from disciplinary orthodoxy; or to the reality of a necessary complicity with the materialisation of a mutable, cracked, diffuse and definitively aformal landscape in which may be recognised the conditions of strange and exciting fragility of the reality which emerges from the new conditions which extend from it.

1. The present text is the synthesis of a number of reflections by the author sketched out in a series of articles (see "Plans débils o estratègies fortes?", H/C catalogue: COAC, 1988; "Systèmes ouverts vs compositions fermées", European III catalogue, Paris: ed. European, 1994; and "Territori i mutabilitat", in *You Are Here*, Barcelona: ed. MACBA, 1995) and lectures (principally in the seminars on the subject organised by European in Gävle and Rotterdam (1994) and in Paris, Zagreb and Bucharest (1995) to which I was invited as international critic and expert. It is also conceived as acknowledgement of Didier Rebois, Mireille Appel-Muller and Iorgos Simeoforidis for their help and encouragement.
 2. "International Property", col. *Quaderns monografies*, Barcelona: COAC, 1995. The catalogue for the exhibition of the same name conceived by the architects Iago Conde and Bea Goller (January 1995).
 3. See van der TOORN, Roemer: "Archaisme, fascisme, réflexivité", European III catalogue, Paris: European, 1994.
 4. As revealed in the cycles of conferences on "Architecture and Housing" recently held in this country (Valencia, 1992; Seville, 1995; Oviedo, 1996...), outstanding among which is the one organised by the COAV in 1995 entitled "Noves formes d'habitar", brilliantly coordinated by the architect Maria Melgarejo and with an exceptional compendium of texts prepared for the occasion.
 5. See SIMEOFORIDIS, Iorgos: "Transitions", European III catalogue. *Op. cit.*
 6. See COSTA, Xavier: "No-llocs i metròpoli", in *Quaderns*, no. 207-209, 1995.
 7. See BARBEY, G., DIENER, R., JEHLE, U., and STRATHAUS, S.: "Fenêtres habitées", ed. Architekturmuseum, Basel, 1989.
 8. For more details, see the reflections on the subject expressed in the round-table discussion "Vivienda: nuevas alternativas", published in *Quaderns*, 210, 1995.
 9. See ELEB VIDAL, Monique: "Flexibility as a device", in *Quaderns* 202, 1993.
 10. See ELEB VIDAL, Monique, *op. cit.*
 11. See in particular the reflections by Iñaki ÁBALOS and Juan HERREROS in "Construction and housing: A possible decalogue", in *Quaderns* 210, 1995.
 12. See STEINER, Dietmar: "Vielleicht eine Biographie der Peripherie", in *Daidalos* no. 50, 1993.
 13. See MATEO, Josep Lluís: "The immaterials", in *Quaderns* 187, 1990.
 14. See HELBING, Dirk et al.: "Strukturbildung Dynamischer Systeme", in *Arch +* no. 121, 1994.
 15. See VIRILIO, Paul: "Randgruppen", in *Daidalos* no. 50, 1993.
 16. See DUPUY, Gabriel: *Systèmes, réseaux, territoires*, ed. Presses Ponts et Chaussées, Paris, 1986.
 17. See KRAFT, Sabine: "La dynamique des villes", European III catalogue, *op. cit.*
 18. See GAUSA, Manuel: "Systèmes ouverts vs. compositions fermées", European III catalogue, *op. cit.*
 19. See ASHER, François: *Métapoles ou l'avenir des villes*, ed. Odile Jacob, Paris, 1995.
 20. The projects by H. Kollhoff and Ábalos-Herreros for the H/C competition and the proposal by Bru/Cartagena-Serra-Vives for Mar Bella, Barcelona, would be paradigmatic examples of this approach. See also the projects by Duwensee-Kreplin and de Vries-van Rijs-Maas, award-winners in European II, and by Riegler & Riewe, for European III.
 21. It would be appropriate here to mention the famous OMA project for Fukuoka and the proposals by Roagna-Ehrensberger and de Clerk-van der Ploeg-Weijnen and Reichardt-Ferreux presented at European III, as well as the project by Neutelings-Wall-de Geyter-Roodbeen for the H/C competition or the projects by Kazuyo Sejima for Tokyo and by Adrian Geuze, Ben van Berkel and Xaveer de Geyter for Amsterdam. And, above all, W.J. Neutelings' recent work on residential complexes.
 22. See PELLISSIER, Alain: "L'invention du paysage", European III catalogue, *op. cit.*
- Worthy of mention here are projects such as those by Dallas-Diacomidis-Haritos-Nikodemos-Papandreou or by njiric + njiric, which follow lines of research in this direction. Also the one by Katsuhiko Isobe presented in *The Berlage Cahiers*, no. 2, ed. 010, Rotterdam, 1994.
23. See GAUSA, Manuel: "Tryptich", in *Quaderns* 207-208-209, 1995, and "Retròctils" (together with Jaime Salazar) in *Quaderns* 199, 1993.
 24. See the issues of *Quaderns* 202 ("Estenosis") and 203 ("Dilatacions"), devoted to the subject.

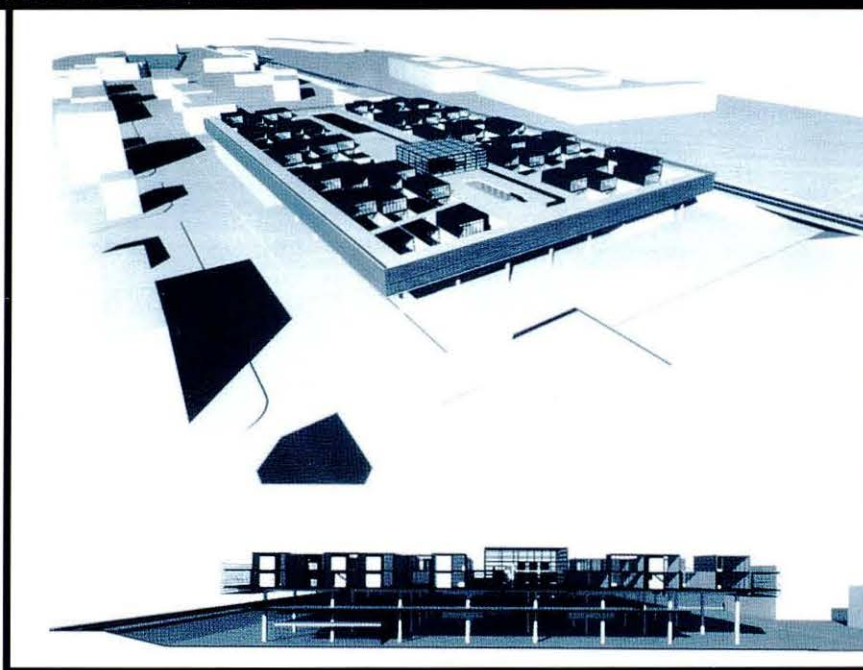
distorsió d'un univers previsible o simplement banal mitjançant l'anteposició d'un altre d'imprevisible, sobtat, sorprenent, tot fusionant en un mateix sistema el rigor conceptual heretat de la modernitat amb el xoc expressiu propi de la percepció contemporània. Manifestacions emergents, sorgides com una resposta davant aquelles dades del lloc ja no confortables; davant la impossibilitat d'un refugi clar en models tipològics heretats de l'ortodòxia disciplinària; o davant l'evidència d'una necessària complicitat amb la materialització d'un paisatge mutable, esquinçat, difús i definitivament aformal en el qual puguem reconèixer les condicions d'estranya i excitant fragilitat de la realitat que emergeix i de les noves condicions que s'hi remeten.

1. Aquest text és una síntesi d'algunes reflexions esbossades per l'autor a diversos articles (vegeu "Plans débils o estratègies fortes?", catàleg H/C, Barcelona: COAC, 1988; "Systèmes ouverts vs. compositions fermées", catàleg European III, París: European, 1994, o bé "Territori i mutabilitat", a *Us trobeu aquí. Arquitectura i fluxos d'informació*, Barcelona: MACBA, 1995) i ponències (sobretot en els seminaris sobre el tema organitzats per European a Gävle i Rotterdam (1994) i a París, Zagreb i Bucarest (1995), als quals va ser convidat com a crític i expert internacional). També es vol concebre com una mostra d'agraïment a Didier Rebois, Mireille Appel-Muller i Iorgos Simeoforidis per la seva ajuda i el seu estímul.
 2. *Propietat internacional-International property*, col·lecció "Quaderns monografies", Barcelona: COAC, 1995. Catàleg de l'exposició del mateix títol ideada pels arquitectes Yago Conde i Bea Goller (gener de 1995).
 3. Roemer van der Toorn: "Archaisme, fascisme, réflexivité", catàleg European III, París: European, 1994.
 4. Evidenciada en els cicles sobre arquitectura i habitatge organitzats recentment al nostre país (València, 1992; Sevilla, 1995; Oviedo, 1996...), entre els quals val la pena destacar l'organitzat pel COAV al llarg de 1995 sota el títol "Noves formes d'habitar", brillantment coordinat per l'arquitecta Maria Melgarejo i amb un notable compendi de textos preparats per a aquesta ocasió.
 5. Iorgos Simeoforidis: "Transitions", catàleg European III, *op. cit.*
 6. Xavier Costa: "No-llocs i metròpoli", a *Quaderns*, núm. 207-209, 1995.
 7. G. Barbey, R. Diener, U. Jehle, S. Strathaus: *Fenêtres habitées*, Basilea: Architekturmuseum, 1989.
 8. Per a més detalls, vegeu les reflexions sobre el tema exposades a la taula rodona "Habitatge: noves alternatives", publicada a *Quaderns*, núm. 210, 1995.
 9. Monique Eleb Vidal: "La flexibilitat com a dispositiu", a *Quaderns*, núm. 202, 1993.
 10. Monique Eleb Vidal, *op. cit.*
 11. Vegeu especialment les reflexions desenvolupades per Iñaki Ábalos i Juan Herreros a "Construcció i habitatge: un possible decàleg", a *Quaderns*, núm. 210, 1995.
 12. Dietmar Steiner: "Vielleicht eine Biographie der Peripherie", a *Daidalos*, núm. 50, 1993.
 13. Josep Lluís Mateo: "Els immaterials", a *Quaderns*, núm. 187, 1990.
 14. Dirk Helbing i altres: "Strukturbildung Dynamischer Systeme", a *Arch +*, núm. 121, 1994.
 15. Paul Virilio: "Randgruppen", a *Daidalos*, núm. 50, 1993.
 16. Gabriel Dupuy: *Systèmes, réseaux, territoires*, París: Presses Ponts et Chaussées, 1986.
 17. Sabine Kraft: "La dynamique des villes", catàleg European III, *op. cit.*
 18. Manuel Gausa: "Systèmes ouverts vs. compositions fermées", catàleg European III, *op. cit.*
 19. François Asher: *Métapoles ou l'avenir des villes*, París: Odile Jacob, 1995.
 20. Els projectes de H. Kollhoff i Ábalos-Herreros per al concurs H/C, com també la proposta de Bru/Cartagena-Serra-Vives per a la Mar Bella de Barcelona serien paradigmàtics d'aquesta aproximació.
- Vegeu també els projectes de Duwensee-Kreplin i De Vries-Van Rijs-Maas premiats a European II i de Riegler & Rieween, European III.
21. Podríem esmentar el famós projecte d'OMA per a Fukuoka.
 - També les propostes de Roagna-Ehrensberger i De Clerk-Van der Ploeg-Weijnen i Reichardt-Ferreux presentades a European III, com també el projecte de Neutelings-Wall-De Geyter-Roodbeen per al concurs H/C o els projectes de Kazuyo Sejima per a Tòquio i Adrian Geuze, Ben van Berkel i Xaveer de Geyter per a Amsterdam i, sobretot, els treballs recents de W.J. Neutelings sobre agrupacions residencials.
 22. Alain Pellissier: "L'invention du paysage", catàleg European III, *op. cit.*
 23. Manuel Gausa: "Tryptic", a *Quaderns*, núm. 207-209, 1995, i "Retràctils" (amb Jaime Salazar), a *Quaderns*, núm. 199, 1993.
 24. Vegeu *Quaderns*, núm. 202 ("Estenosi") i 203 ("Dilatacions"), 1993, dedicats a aquest tema.

THIERRY ROAGNA
HANNES EHRENSPERGER
MARCO CENNINI

Illa urbana compacta
Compact urban block

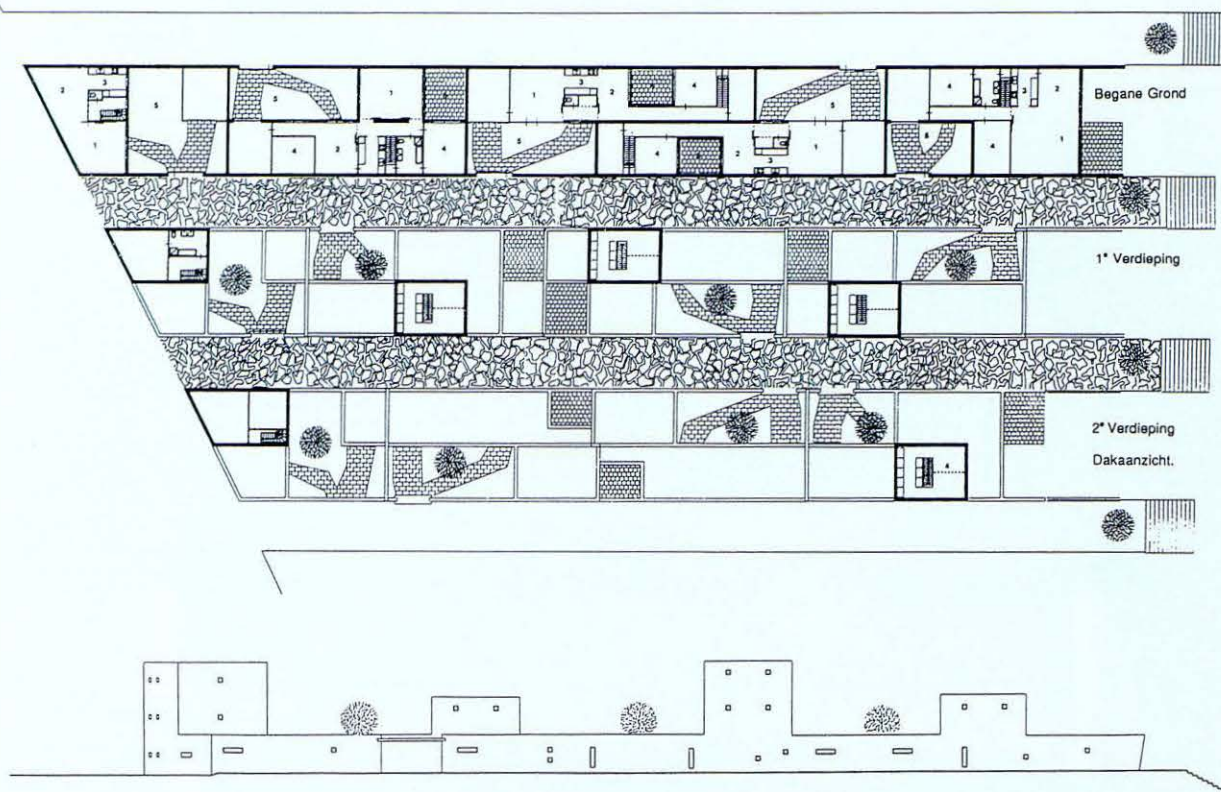
Planta parcial (habitatges inferiors i superiors) i planta del conjunt.
Perspectiva, principi estructural i disposició dels diferents nivells.
Partial plan (lower and upper dwelling units) and general layout. Perspective view, structural principle and disposition of the various levels.

Yverdon. European 3, 1993
Menció. Honourable mention.

Un bloc massís i compacte sobre la totalitat de la superfície del lloc, una "ciutat dins la ciutat". La planta baixa allotja una sèrie de funcions mixtes (lleure, petites empreses i comerços), i també serveis i oficines instal·lats als entresols. El primer pis serveix d'aparcament. Els habitatges se situen en dos nivells a partir del segon pis. Al primer nivell, el d'accés als habitatges (bandes seqüencials construcció-pati), hi ha una zona intermèdia que es destina a equipament esportiu comú (piscina).

The project proposes a compact, solid block covering the whole surface of the site, a "town within the town". The ground level is designed to accommodate mixed-use (leisure, small firms and warehouses), as well as other services and offices located on a mezzanine floor. The first floor serves as a car park, while on the second floor is access to the two levels of housing, arranged in bands alternating building and garden. On the access level there is a common area with swimming pool.

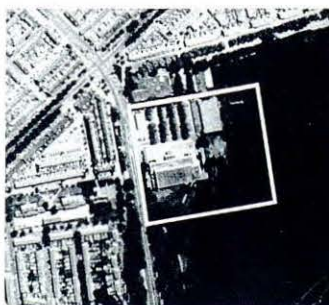
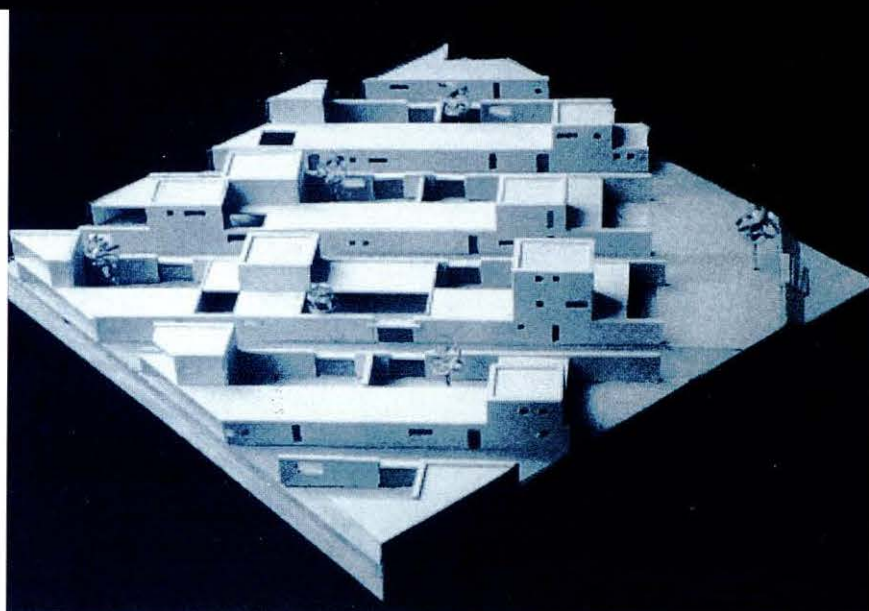
**HUGO DE CLERCQ
JURGEN VAN DER PLOEG
PIETER WEIJNEN
ATALJA WILLEMEN**

'S-Hertogenbosch. European 3, 1993
Menció Honourable mention

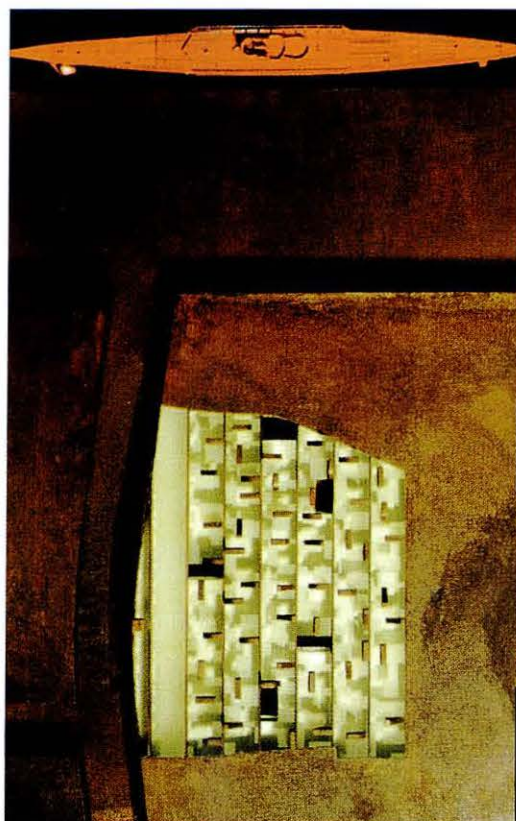
El projecte proposa una estructura lineal, comparable a un rascle, i un complex triangular amb carrers tranquils que subdivideix l'espai públic: es genera així una successió alternant d'experiències i d'imatges. L'espai dels habitatges és introvertit, mentre que l'espai públic s'orienta cap a l'aigua. La construcció lineal —en forma de rascle— es fa amb edificis d'enllaç la forma dels quals recorda la d'una baioneta; el complex triangular configura un dòmino espacial que comprèn quatre tipus d'habitatge: amb patis, enllaçats mitjançant un sistema de bandes paral·leles, introvertits, i amb creixements variables i vistes a l'aigua.

The project proposes a linear structure comparable to a rake and a triangular complex of quiet streets which subdivides the public space in order to create an alternating structure of experiences and images. The habitat is introverted, the public space turned towards the water. The linear construction in the form of a rake consists of linking buildings which resemble bayonets, while the triangular complex forms a spatial domino comprising four housing types: with patios, linked in a system of parallel bands, introverted, and with variable extensions and views over the water.

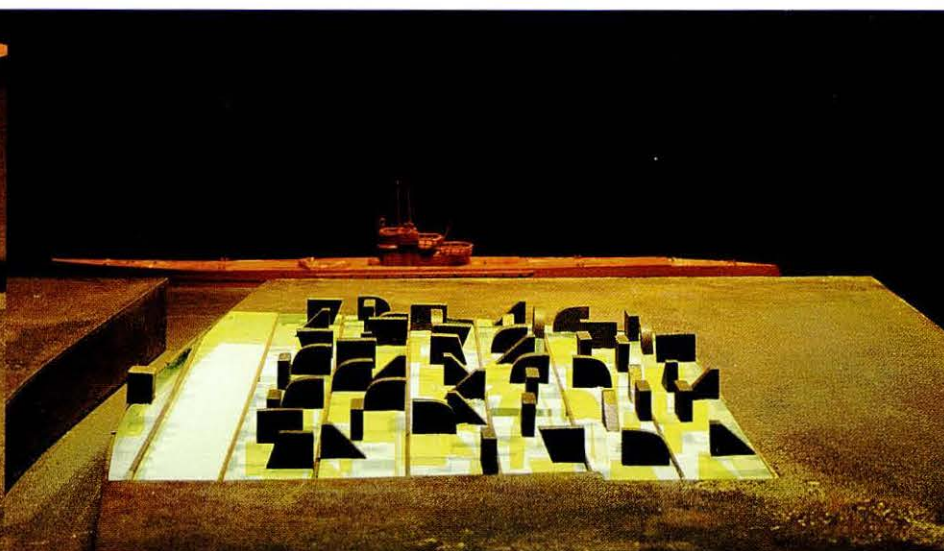
Successions d'experiències
Series of experiences

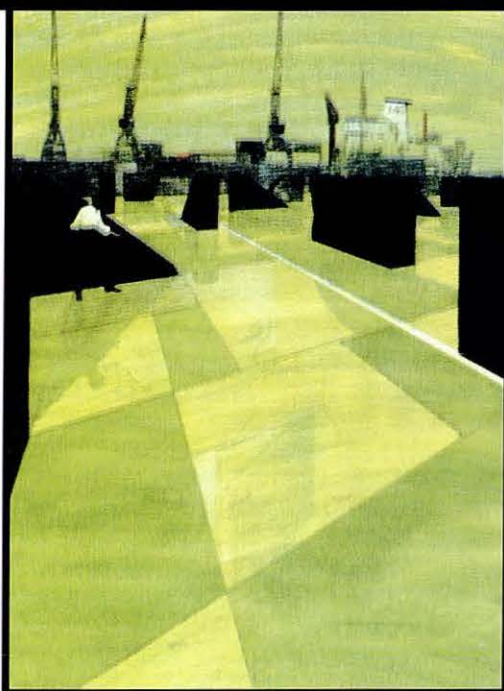
Complex triangular. Plantes, alçat i maqueta.
Triangular complex. Floor plans, elevation and model.

**THIERRY LACOSTE
ANTONETTE ROBAIN**

**Un diàleg entre dos territoris
A dialogue between two territories**

**Dunkerque. Premiat Winner
Europen 2, 1991**

Una finestra sobre el cel. "No és una quimera voler ordenar l'evolució de la futura ciutat mitjançant una intervenció en una parcel·la encaixada als afores de l'antic teixit urbà, sense accés al mar i sense una vista directa sobre el port?"

El projecte aborda dos territoris: el port —una exploració sobre el buit, amb construccions puntuals altes, un museu de grues i un jardí sobre l'aigua— i la ciutat —un hàbitat baix i compacte que ocupa la totalitat de l'emplaçament proposat, una massa construïda com una peça de trencaclosques inserida en el teixit urbà—.

El projecte qüestiona l'evolució de la ciutat com un conjunt, treballa els contrastos presents més que no pas una homogeneïtzació general. No obstant això, aborda els habitatges com un monòlit amb prou feines entallat, descompost en una infinitat de peces.

Window on the sky. "It is not wishful thinking to want to order the future evolution of a city through an intervention on an enclosed plot of land, on the outskirts of the existing urban fabric, without access to the sea, or a direct view of the port".

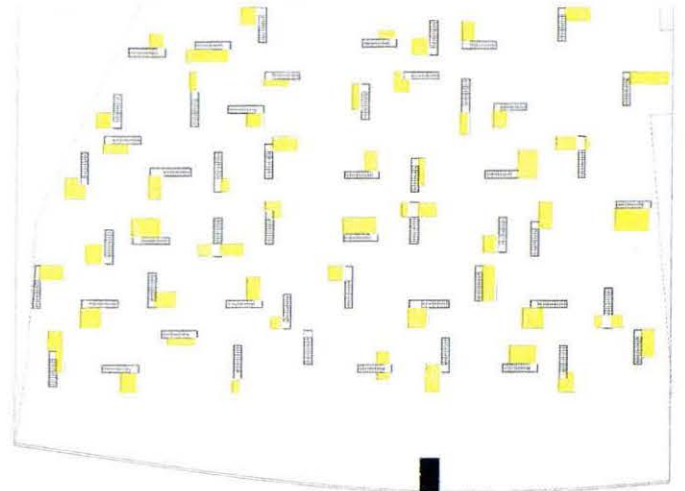
The project engages two territories: the harbour —an exploration of the void, punctuated with high buildings, a museum of mechanical cranes, a water garden— and the town —a low and compact habitat occupying the whole of the proposed site, a mass constructed like a piece of jigsaw puzzle in the urban fabric—.

The project questions the evolution of the town as a singular whole, working on the present contrasts rather than invoking a general homogenisation. It nevertheless treats the housing as a single monolith and agglomerate of countless pieces.

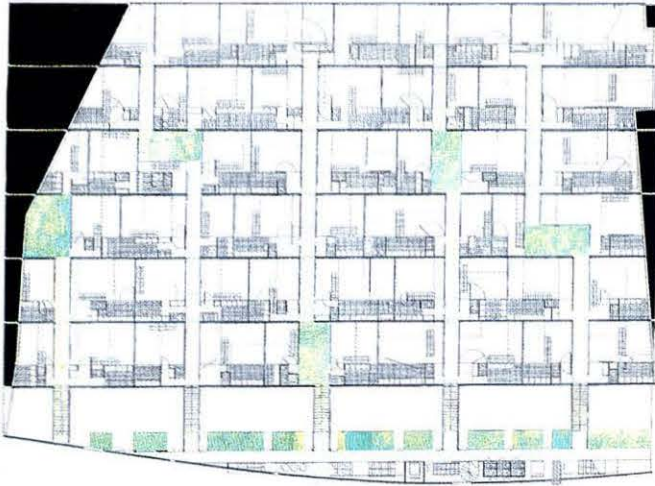

1

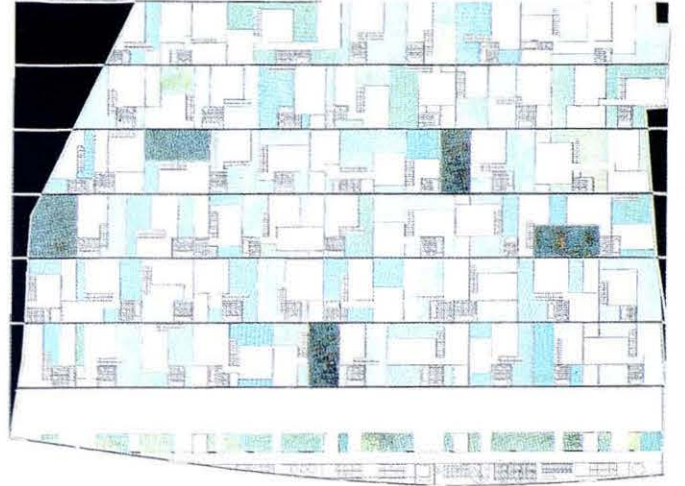

4

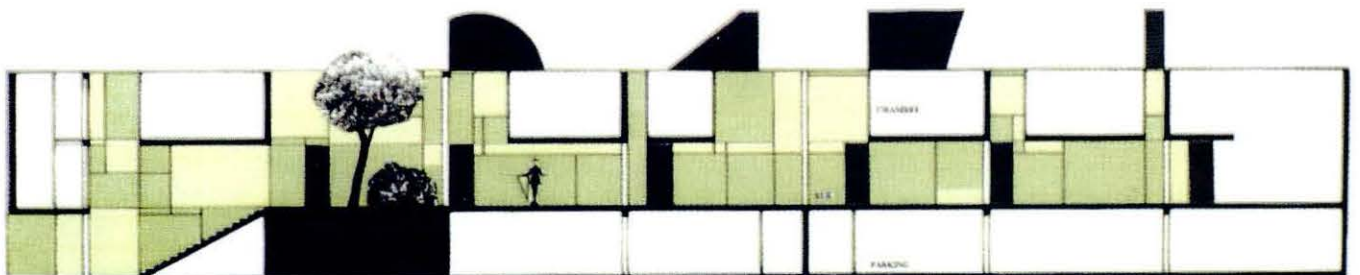
2

3

5

Plantes. Plans.

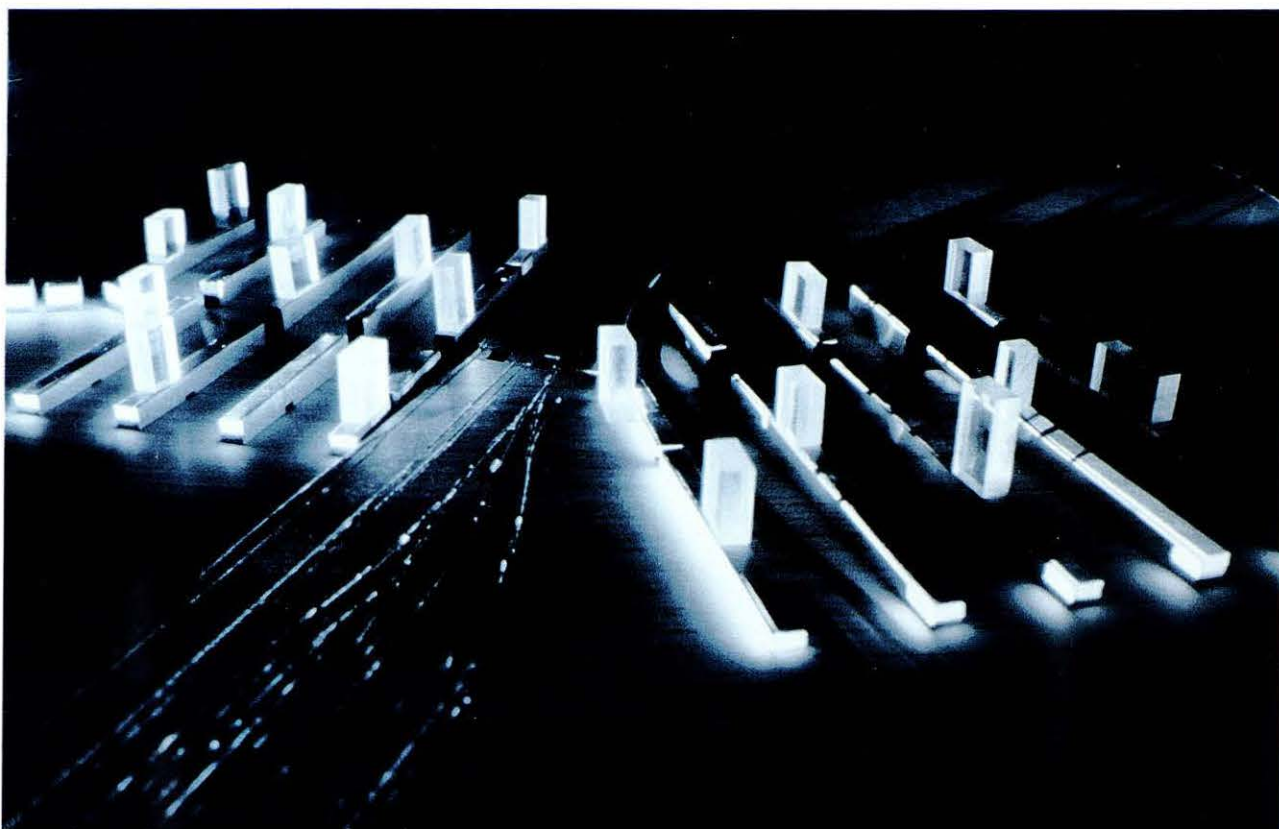
1. Nivell 0,00. Aparcament. Level 0,00. Parking.

2. Nivell +2,50. Apartaments. Level +2,50. Apartments.

3. Nivell +5,00. Apartaments. Level +5,00 Apartments.

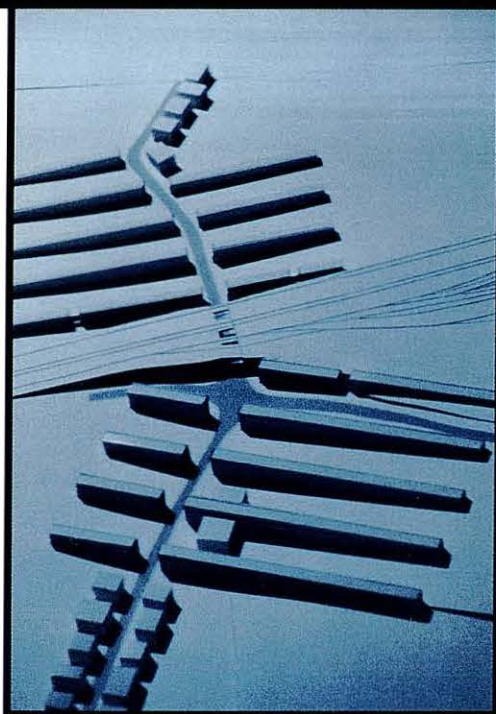
4. Nivell +7,50. Terrassa. Level +7,50. Terrace.

5. Secció transversal. Transverse section.

ELLEN MONJEN
AGNES BURG

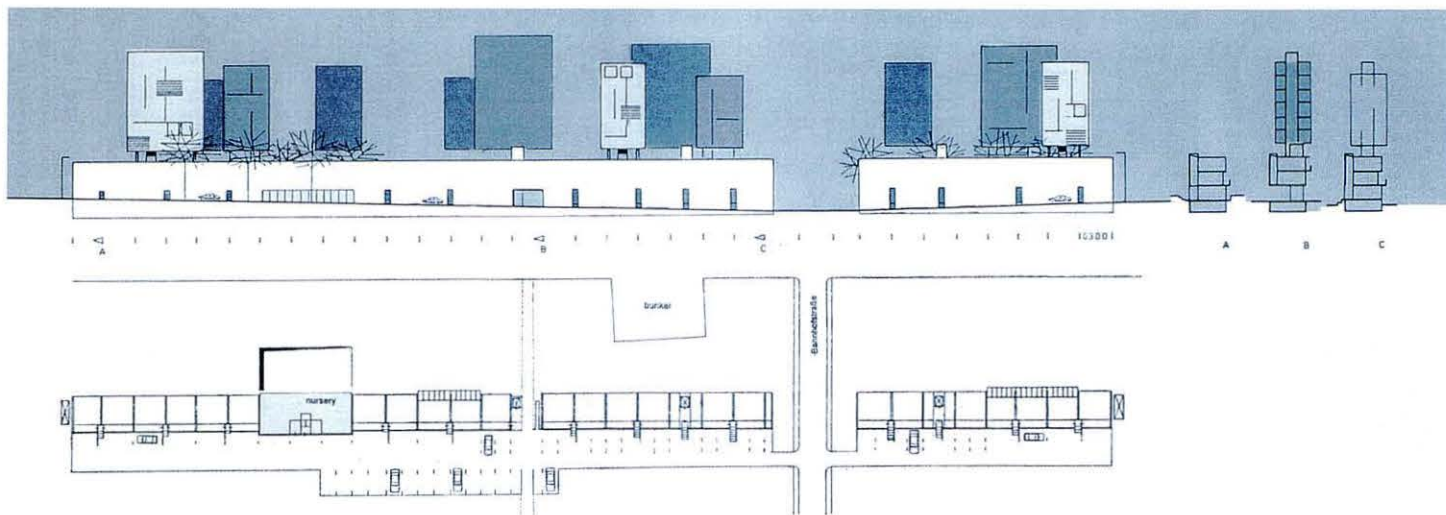
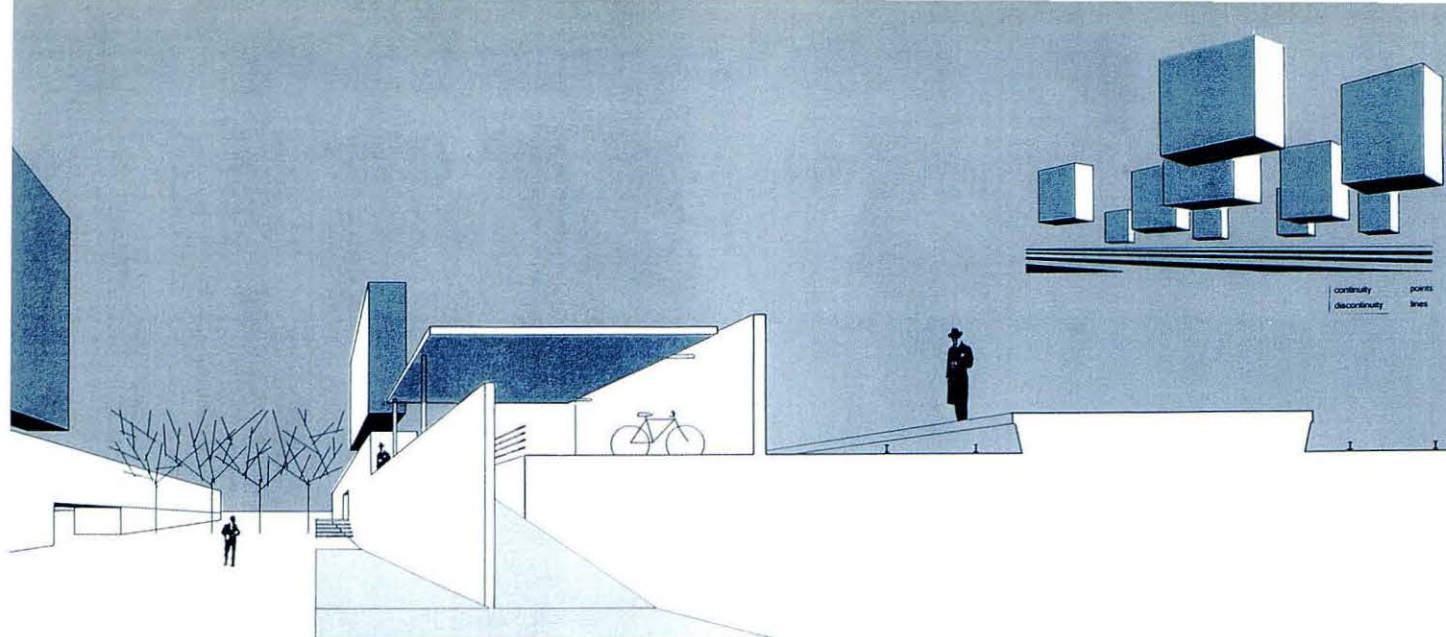
El millor d'ambdós mons
Best of both worlds

Vistes de conjunt. Nivells superior i inferior.
General views. Upper and lower levels.

En una zona de transició entre Ruhrgebiet i Münsterland, l'emplaçament sembla un camp de batalla d'entitats en conflicte: natura i indústria, carretera i ferrocarril, comunitat i món exterior. Es requereix una intervenció estabilitzadora que generi un nou equilibri, transformant entitats desestructurades en elements identificadors d'una nova configuració. Una intervenció basada en dos nivells, dos mitjans de transport, dues percepcions. Al nivell de terra, amb la introducció de franges amb "funcions mixtes", es crea una seqüència d'escalles que aplega les funcions de la vida quotidiana. La traça de la Bahnhofstrasse s'obre camí a través d'aquestes franges. La percepció respon a un ritme de "massa construïda/buit" que contrasta amb la monotonia de les típiques alineacions dels blocs lineals. Al nivell superior no hi ha seqüències graduals, sinó la confrontació abrupta dels desplaçaments interregionals propis de la gran infraestructura ferroviària amb la intimitat del veïnat. Un món abstracte a un nivell més elevat fet de teulades i copes d'arbres. Els àtics romanen objectes solitaris en l'espai infinit que dissol totes les barreres i divisions.

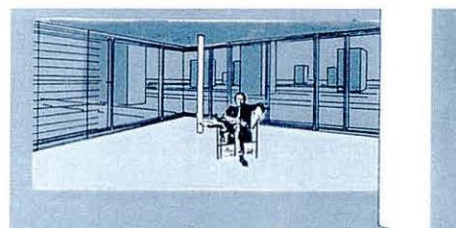
Between Ruhrgebiet and Münsterland, this location seems to be a battlefield of conflicting entities: nature and industry; road and railway; community and outside world. A stabilising intervention is required to establish a new balance, transforming the loose entities into the identifying elements of a new configuration. Two levels, two means of transport, two forms of perception. By introducing bands of "mixed functions" at ground level, a sequence of scales is created which links the functions of daily life. The trace of the Bahnhofstrasse cuts through these bands. The perception responds to a rhythm of "mass/open space" which contrasts with the monotony of the usual ribbon building. At upper level there are no gradual sequences, but rather abrupt confrontation between interregional railway travel and neighbourhood intimacy. An abstract world of roofs and tree tops. Here penthouse apartments stand as solitary objects in the infinite space which dissolves all barriers and divisions.

Secció. La banda de l'estació actua com un element de transició entre tots dos nivells. La coberta de les bandes del nivell inferior serveix de base per als apartaments-àtic. A través de la façana neutral de vidre que els envolta es pot percebre l'activitat dels habitants.

Habitatges familiars del nivell inferior. Zona comuna i espais individuals disposats en diferents configuracions.

Section. The band of the station acts as a transitional element between the two levels. The roof of the lower level bands is the base for the penthouses. These have a neutral glass skin through which may be perceived the individual lifestyles of the occupants. Family housing units on the lower level. Common space and individual rooms shown in different configurations.

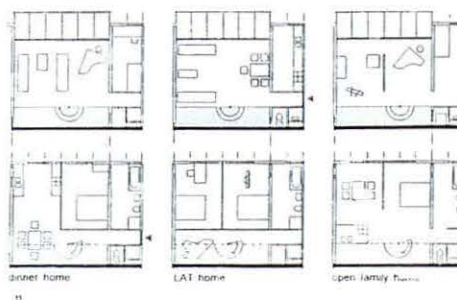
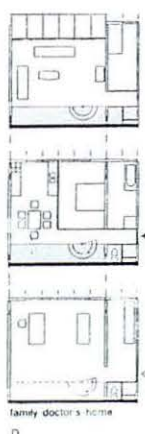

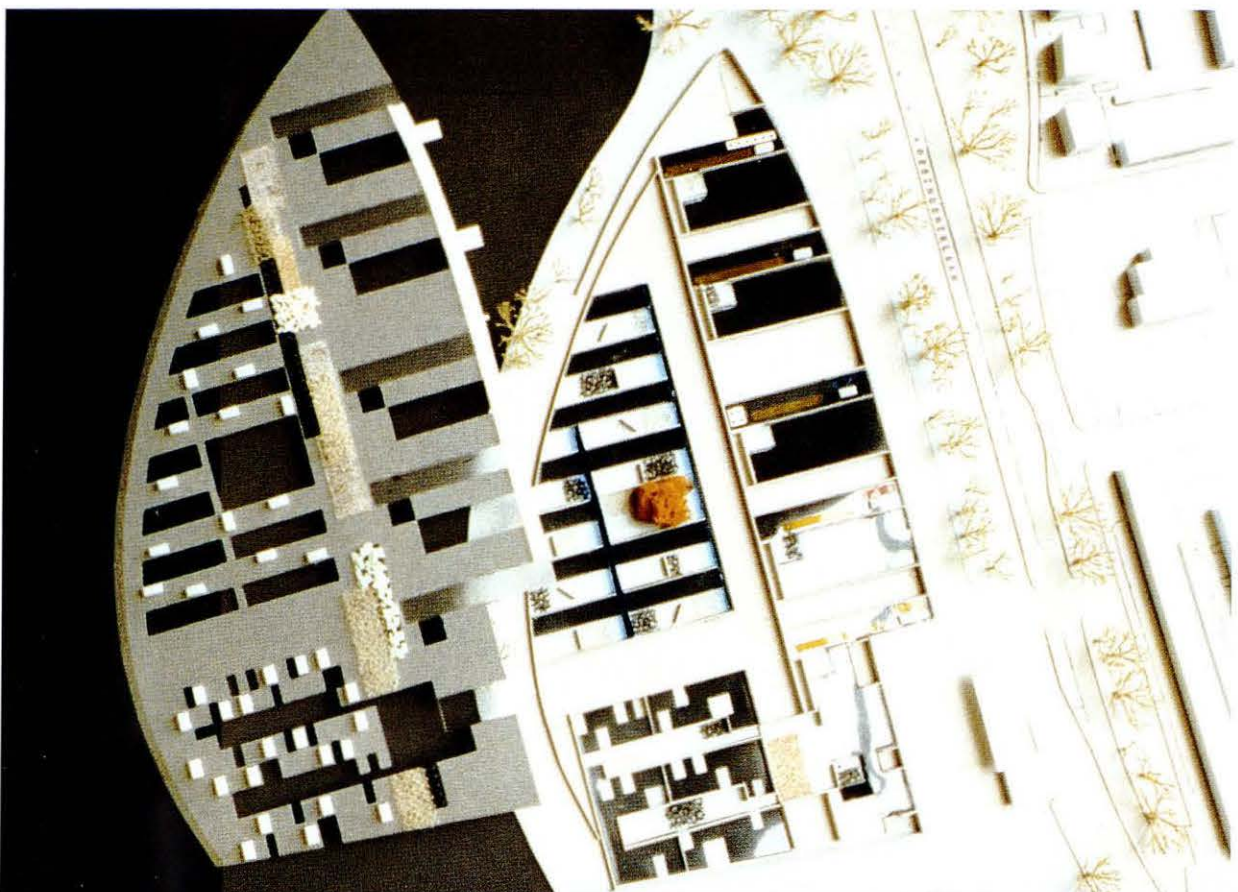
Apartaments del nivell superior.

"Estima la seva llibertat. L'interior del seu apartament canvia cada dos mesos, seguint sempre l'última moda.

El nucli dels serveis és l'únic factor estable de la seva vida."

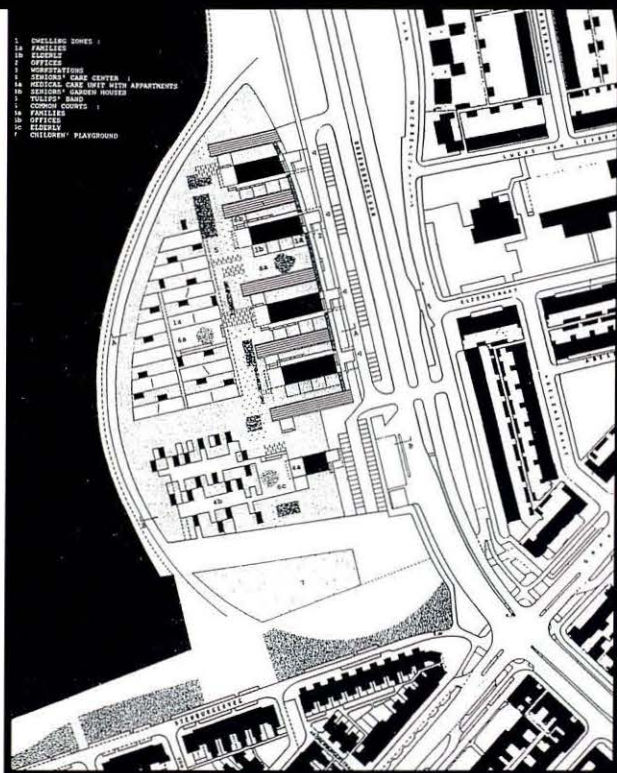
Penthouses on the upper level. "He loves his freedom. The interior of his apartment changes every two months, according to the latest fashion. The service core is the only stable factor of his life."

HELENA NJIRIC
HRVOJE NJIRIC

Estructura estratificada
Structural dyke

Den Bosch. Premiat. Winner
Europas 3, 1993

El projecte proposa una estructura, un marc organitzatiu basat en un esquema triple:

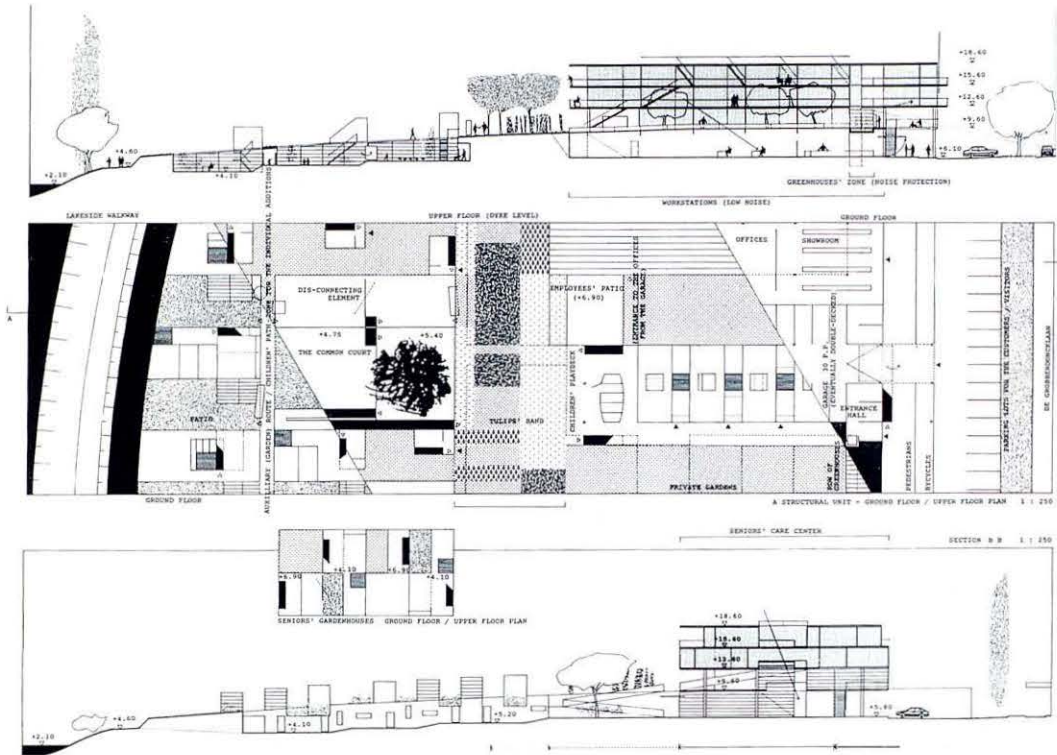
1. Petites estructures, solitàries i transparents, a la primera renglera, concebudes com una membrana semipropulsiva (entrades als patis i als habitatges, situats a un nivell inferior).
2. Una sèrie de barres perpendiculars, a la segona renglera, formant illes de cases simètriques (quatre blocs d'habitatges).
3. Una renglera d'unitats més baixes, una mena d'escut de protecció contra la circulació (una renglera d'"hivernacles").

El conjunt s'ha concebut com una estructura repetitiva d'unitats de base: una franja d'habitatges, un bosquet de treball, tires de tulipes i franges de cases amb patis.

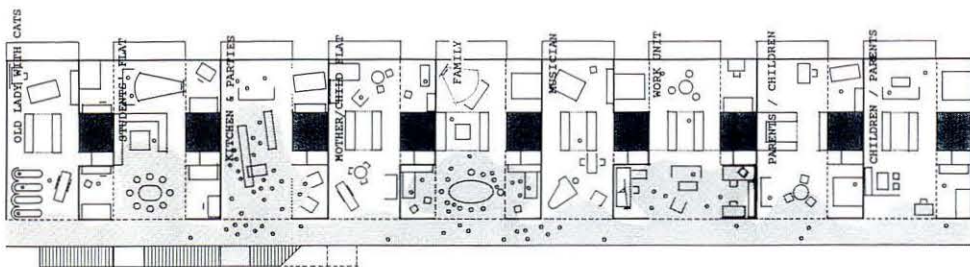
The project proposes a structure, an organisation framework, which is a tripartite scheme:

1. of small structures, solitary and transparent, in the first row, conceived as a semi-propulsive membrane (entrances to the patios and the dwellings, placed on a lower level)
2. of perpendicular bars in the second row forming blocks of symmetrical houses (bars of dwellings)
3. a row of lower units, forming a kind of protective shield against the traffic (a row of conservatories).

The ensemble is conceived as a repetitive structure of base units: a bar of dwellings, a thicket of work areas and rows of tulips and bands of houses with gardens.

Unitat estructural. Planta baixa/Planta superior.
Sections transversals A-A i B-B.
A structural unit. Ground floor/upper floor plan.
Cross sections A-A and B-B.

Escenaris habitables.
Models of inhabitation.

